

Nitel Araştırmalarda Nitelik Sorunu

Mustafa YAŞAR

Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, mustafaxyasar@yahoo.com

DOI: 10.21666 muefd.426318

Özet

Nitel araştırmanın popülerliğinin bilim camiasında son yıllardaki hızlı yükselişi, epistemolojik, felsefi ve yöntemsel alanlarda tartışmaları beraberinde getirmiştir. Nitel araştırmaya getirilen eleştiriler özellikle üç konuda yoğunlaşmaktadır: Nesnel olamama, geçerlik ve güvenilirlik konusunda titiz olamama, genellenememe. Bu eleştiriler, bir yandan nitel araştırmaların ne kadar özen ve titizlik içerisinde yapıldığına yönelik geçerli kayguları dile getirirken, bir yandan da altında yatan nicel/pozitivist bir felsefi yaklaşımı ve dünya görüşünü yansıtmaktadır. Nitel araştırmaları eleştirenler çoğunlukla, pozitivist deneysel yöntemi temel kabul ederek ve sadece bir araştırma yönteminin ya da desenin bilim anlayışına uyduğunu varsayarak bu eleştirileri yapmaktadırlar. Nitel araştırmaların öznel yönünü vurgulayan pek çok araştırmacı, nicel nitelik ölçütlerinin nitel araştırmaya uygun olmadıkları ve nitel araştırmaların niteliği belirlemede kendi ölçütlerinin olması gerektiği görüşündedirler. Nitel araştırma sürecinin doğru ve uygun bir şekilde yapılmasının bir formülü ya da bir reçetesi yoktur. Ayrıca nitel araştırmaların güvenilir ve geçerli olmasını garantilemek için tek bir test ya da kontrol listesi bulunmamaktadır. Nitel araştırmalarda geçerliliği ve niteliği artırmada alanyazında üçgenleme, ek kodlayıcı, katılımcı onayı, gömülü kuram, araştırma ortamında uzun zaman geçirmek, ayrıntılı betimleme, olumsuz durum analizi ve kontrollü öznellik gibi pek çok öneri sunulmaktadır. Fakat, yapılandırmacı/yorumlamacı paradigma içselleştirilmeden, pozitivist bakış açısını yansıtan niteliği arttırmaya yönelik geçerlik stratejilerinin kullanıldığı durumlarda ortaya çıkan sonuç tatmin edicilikten uzak olmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Üçgenleme; Nitelik; Geçerlilik; Güvenirlik

Qualitative Problem in Qualitative Research

Abstract

The rapid ascension popularity of the qualitative research in the science community in recent years has led to debates in epistemological, philosophical and methodological fields. The criticisms of qualitative research are mainly concentrated in three areas: Subjectivity, lack of rigor in validity and reliability, and lack of generalization. These criticisms, while expressing valid concerns about how careful and rigorous qualitative research is undertaken, reflect a quantitative / positivist philosophical approach and world view. Critics of qualitative research generally make these criticisms by assuming positivist empirical methods as a basis for all scientific efforts. Many researchers who have emphasized the subjective direction of qualitative research have pointed out that quantitative quality criteria are not suitable for qualitative research and that qualitative researchers should develop their own criteria for qualification. There is no single formula or a prescription to make the qualitative research process correct and proper and there is no single test or checklist to ensure that qualitative research is reliable and valid. In qualitative research, many suggestions such as triangulation, additional encoders, participant approval, and grounded theory, long time in research environment, detailed description, negative situation analysis and controlled subjectivity are presented in the field of validity and quality improvement. However, without internalizing constructivist/interpretivist paradigm using validity strategies that reflects the positivist point of view to enhance the quality often results in less than satisfying results.

Key Words: Triangulation; Quality; Validity; Reliability

Sosyal bilimlerde nitel araştırmanın popülerliği her geçen gün artmaktadır. Hem nitel araştırmaların hem de nicel araştırmaların içinde yaşadığımız sosyal dünyayı anlamamızda bir yeri olduğu artık bütün kesimler tarafından kabul edilmektedir. Hatta pek çok araştırmacı, nitel ya da nicel yöntemlerin tek başına kullanımının yeterli olmadığını, ikisinin birlikte kullanılmasının daha nitelikli sonuçlar doğuracağını savunmaktadır (Brock-Utne, 1996; Creswell, 1999, 2003). Nitel araştırmanın bilim camiasında son yıllardaki hızlı yükselişi, epistemolojik, felsefi ve yöntemsel alanlarda tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Artık pek çok alanda nitel araştırmaların değerli olup olmadığı sorusu değil, nitel araştırmalarda titizlik ve niteliğin nasıl sağlanabileceği ve geliştirilebileceği soruları sorulmaktadır (Barbour, 2001). Geçerlik ve güvenilirlik tartışmalarının nitel araştırma raporlarına nadiren dâhil edilmesi nitel araştırmalarda

geçerlik ve güvenilirlik sorunu yokmuş izlenimi yaratmaktadır (Brock-Utne, 1996). Nitel araştırmalarda nitelik konusu, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak üretilen bilginin doğasıyla alakalı daha büyük bir tartışmanın parçasıdır (Mays & Pope, 2000). Nitelik tartışmalarının odaklandığı nokta, nitel araştırma ile üretilen bilginin niteliğinin meşru bir şekilde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği üzerinedir.

Nitel araştırma, özellikle nicel/pozitivist gelenekten gelen bilim insanları tarafından pek çok eleştiriye maruz kalmış, şüphe ve düşmanca tutumla karşılaşmış ve hatta zaman zaman çok sert ve bazen de küçük düşürücü şekilde eleştiriye uğramıştır (Erkuş, 2017). Nitel araştırmalar yöntemsel ana akım içerisine yerleştikçe, nitel araştırmacılar, araştırmalara fon sağlayan kuruluşların ve dergilerin yayın politikalarından gitgide artan ölçüde etkilenmektedir (Barbour, 2001). Örneğin, araştırmalara fon sağlayan bir kuruluş, nitel araştırmaları desteklemekte isteksiz olabilmekte ya da alanında saygın bir dergi nitel çalışmalara şüphe ile yaklaşabilmektedir.

Nitel araştırmaya getirilen eleştiriler özellikle üç konuda yoğunlaşmaktadır: Nesnel olamama, geçerlik ve güvenilirlik konusunda titiz olamama, genellenememe (Mays & Pope, 1995; Myers, 2000; Sandelowski, 1986). Nitel araştırmalara yönelik en temel eleştiri, bu tür araştırmaların değerler ve inanç sistemleri ile yüklü ve aşırı öznel olmasıdır. Nitel araştırmacılar, betimsel açıklamalarla kişisel izlenimleri birbirine karıştırmayı engelleyememekle ya da veri toplama, analiz ve yorumlamada araştırmacının kendi önyargılarını ortaya çıkarmakla suçlanmaktadır (Borman, LeCompte & Goetz, 1986). Nitel araştırmalarda katılımcı sayısı genellikle küçük olduğundan ve katılımcılar seçkisiz değil de uygunluk ya da amaç göz önünde tutularak seçildiğinden, araştırmacının kişisel değerlerinin ve tutumlarının araştırma bulgularını etkileme potansiyeli artmaktadır (Sharts-Hopko, 2002). Bu eleştiriler kısmen araştırmacının hem verileri toplayan kişi hem de verilerin yorumcusu olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Toplanan tüm veriler, verileri toplayan kişinin süzgecinden geçtiği için sonuçlar çok fazla sezgisel, kişisel ve bireysel olarak düşünülmektedir (Borman vd. 1986).

Nitel araştırmalara getirilen en yaygın eleştirilerden ikincisi, nitel araştırmaların geçerlik ve güvenilirlik ile ilgili konularda yeterince titiz olmayı başaramamasıdır (Borman vd. 1986; LeCompte ve Goetz, 1982; Mays & Pope, 1995). Nitel araştırmayı eleştirenler, bu tür araştırmalarda veri toplama ve analiz yöntemleri önceden katı bir şekilde belirlenmediğinden, incelenen değişkenler ölçülebilir olmadığından ve koşullar olası hata kaynaklarını kontrol için oluşturulmamış olduğundan, çok az iç geçerliliğe sahip belirsiz, baştan savma ve gelişigüzel bir süreç olarak görmektedir (Borman vd. 1986). Sunulan bulguların, incelenen insanların düşüncelerinin ve inançlarının otantik bir temsili olduğunu, sadece araştırmacının dışardan ortama empoze ettiği anlamlar ve kavramsal yapılar olmadığını kesin bir şekilde bilmek mümkün değildir. Nitel araştırmacılar, özellikle de antropologlar, kendi dillerinden farklı dilde konuşan insanlarla çalışırken tercüman kullandıklarında, inceledikleri insanlar hakkında önyargılı temsiller oluşturma suçlamasına karşı savunmasız kalmaktadırlar (Borman vd. 1986).

En temel eleştirilerden bir diğeri, nitel araştırmaların küçük bir örnekleme dayanması ve bu nedenle de genellenebilir sonuçlar oluşturulamamasıdır (Borman vd. 1986; Mays & Pope, 1995; Myers, 2000; Sharts-Hopko, 2002; Yin, 1994). Nitel araştırmaların sonuçları bir fenomenler sınıfını değil de özgün bir fenomeni betimlediğinden sadece kendilerini temsil eder ve sonuçları araştırılan grup dışında hiçbir gruba uygulanamazlar (Borman vd. 1986). Bu nedenle de genellenebilme nitel araştırmacılar tarafından görmezden gelinen bir durum, dikkate alınmayan bir eleştiriye dönüşmektedir.

Bu eleştirilere ek olarak nitel araştırmalar, önemsiz sonuçlar ortaya koymakla ve bilimsel sonuçlar değil sadece kuramsal olmayan betimlemeler üretmekle itham edilmektedir (Borman vd. 1986). Nitel araştırmacının romansı, eğlendirici ve magazinsel olduğu; iyi okunduğu ama titizlik içermediği, duruma yönelik ayrıntılı betimlemeler sunduğu ama hiçbir şeyi ispatlamadığı ve olan şeylerin neden olduğunu açıklayamadığı, dolayısıyla doğrulanmış bilgi için yapılan arayışı ilerletemediği yine eleştiriler arasındadır. Tüm bu eleştiriler nicel araştırmalar karşısında, nitel araştırmalara yönelik *yumuşak bilim* (Mays & Pope, 1995) görüntüsü yaratmaktadır.

Bu eleştiriler, bir yandan nitel araştırmaların ne kadar özen ve titizlik içerisinde yapıldığına yönelik geçerli kaygıları dile getirirken, bir yandan da altında yatan nicel/pozitivist bir felsefi yaklaşımı ve dünya görüşünü yansıtmaktadır (Merriam, 1995). Çoğu zaman nitel araştırmayı eleştirenler, doğa bilimlerinden uyarlanan idealize edilmiş araştırma modellerine sahip pozitivist bir gelenek içerisinde hareket etmektedir (Borman vd. 1986). Nitel araştırmalar sıkça eleştirildiği ve şüphe ve husumet ile değerlendirildiğinden, nitel araştırmacının genel özellikleri her zaman çok iyi bir şekilde anlaşılammakta ve bunun sonucu olarak da bazı alanlarda potansiyelini geliştirememektedir (Myers, 2000). Köklü bir

gelenek olan pozitivistliğe karşı, nitel araştırmacılar sık sık kendilerini savunmak zorunda kalmakta ve zaman zaman kendilerinden beklenen standartları sağlamada yetersizmiş gibi görünmektedir. Bu bakış açısından nitel araştırmalar, olmayı hiç istemediği bir şey olamadığı için eleştirilmekte ve sahip olduğu güçlü yanları görmezden gelinmektedir (Borman vd. 1986).

Nitel araştırmaları eleştirenler çoğunlukla, genellikle pozitivist deneysel yöntemi temel kabul ederek ve sadece bir araştırma yönteminin ya da desenin bilim anlayışına uyduğunu varsayarak bu eleştirileri yapmaktadırlar (Borman vd. 1986). Kemmis (1980, akt. Myers, 2000), nitel araştırmacıları bilimsel camiada kendilerine karşı oluşacak statükocu tutum konusunda farkında olmaları konusunda uyarılmaktadır. Nitel araştırmaların karşılaşılabilecekleri ilk tutum bilimsellik ile ilişkilidir. Bu tutum, sadece belli bir grup bilim insanının doğruyu bulmada anahtarı ellerinde tuttukları iddiasıdır. Böyle bir durumda, bu grup diğerlerinden yaptıkları çalışmalar için gerekçe isterken bunun kendi onayladıkları çerçeve içerisinde olmasını beklerler. Problem, böyle bir grubun diğer gruplardan araştırmalarını gerekçelendirmelerini istediklerinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, mutlak bilgi üretmeyi amaç edinen bir grubun, sosyokültürel ve bağlamsal bir model içinde çalışan bir araştırma grubundan araştırma sonuçlarının kesin ve evrensel olduğu konusunda herkesi tatmin edecek garantiler sunmasını istemesi, çözümü zor bir çatışma yaratacaktır.

Bilimsel Araştırmaları Değerlendirme Ölçütleri

Nitel araştırmaların niteliğini belirlemede nicel araştırmalarda olduğu gibi net ve kesin ölçütler bulunmaması, bu tür çalışmaların niteliklerini değerlendirmede ve onları nicel araştırmalar karşısında savunmada zorluklar doğurmaktadır. Bilimsel çalışmaların niteliklerini değerlendirmek için ölçütler üretme ihtiyacı, karşılarında kuşkucu bir dinleyici kitlesi olduğundan, sosyal bilimciler için yadsınamaz görünmektedir. Floden, araştırmalarda nitelik için ilk ölçütün araştırmanın odağını ve sonuçlarını betimlemede kullanılan merkezi terimlerin netliği olduğunu ifade etmektedir (Moss, Phillips, Erickson, Floden, Lather & Schneider, 2009). Nitel araştırmalarda ortak nitelik ölçütlerinin belirlenmesinin hem araştırma süreci hem de araştırma ürününe önemli etkileri vardır (Emden & Sandelowski, 1998; Whitemore, Chase & Mandle, 2001). Geleneksel nitelik ölçütlerine yönelik getirilen yapılandırmacı eleştiri, nitel araştırmalarda niteliğin tanımlanması ve somutlaştırılması zor bir fenomen olduğu yönündedir. Bilimsel araştırmaların niteliğini değerlendirmek için ölçütler üretme konusu, postmodernizmin de etkisiyle daha tartışılabilir hale gelmiştir (Seale, 1999) ve bu tartışma günümüzde de devam etmektedir.

Nitel araştırmalarda nitelik tartışmaları, titizlik (Davies & Dodd, 2002) ile geçerlik ve güvenilirlik (Seale, 1999) kavramları çerçevesinde oluşan kaygılara odaklanmaktadır. Nitelik ve titizlik kavramları sık sık birbirinin yerine ve eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Fakat Floden (Moss vd. 2009), bu terimlerin, değerlendirme sürecinin farklı boyutlarına odaklandığını belirtmektedir. Bir araştırmanın niteliği kullanılan yöntemin titizliğinden çok, hedef alınan konu düşünülerek değerlendirilmelidir (Moss vd. 2009). Niteliğin değerlendirilmesi çoğunlukla, bir araştırmanın geniş bir grubun ilgisini çeken ve sosyal önemi olan bir soruyu hedefleyip hedeflemediğini belirlemeyi içerir. Bir araştırma geçerliğe yönelik pek çok tehdide karşı tedbir alınmış bir desen kullanarak titizlik içerebilir fakat yine de düşük nitelikli olabilir, çünkü ele aldığı soru önemsiz olabilir. Maxwell (1992), nitelikli bir araştırmanın hem bilimsel alanyazına hem de insan yaşamında karşılaşılan sorunların çözümüne katkı sunması gerektiğini ifade etmektedir.

Titizlik, iyi araştırmaların değerlendirilmesinde en temel ölçüt olarak kabul edilmekte ve bütün bilimsel araştırmalar bu çoğunlukla dile getirilmeyen standartlara göre yargılanmaktadır (Davies & Dodd, 2002). Titizlik kavramı aynı zamanda kendi içinde nicel bir önyargı barındırmaktadır. Kuralların katı bir şekilde uygulanması, bilimsel araştırmada titizlikten bahsedildiğinde ne kastedildiğini anlatan en yakın ifade gibi görülmektedir. Titizlik vurgusu bilimsel araştırmalarda sistemli, düzenli ve takip edilebilir bir yaklaşımın gerekliliğini göstermektedir. Titizlik kavramı, bilimsel araştırma kitaplarında çoğunlukla nesnellik, tarafsızlık, mesafelilik, kesinlik, ölçülebilirlik, kontrol edilebilirlik, standartlaşma, güvenilirlik, tekrarlanabilirlik ve geçerlilik kavramları ile birlikte tartışılmaktadır (Davies & Dodd, 2002). Hem nicel hem de nitel araştırmaların değerlendirilmesinde titizliğin evrensel standart olarak kabul edilmesi, nitel araştırmalar için titizliğin nasıl olması gerektiğini sorgulama ihtiyacını gizlemektedir (Davies & Dodd, 2002). Nitel araştırmacıların çalışmalarında titizliğe önem göstermesi, takip ettikleri veri toplama ve

analiz sürecini sistemli, düzenli ve takip edilebilir hale getirmeleri anlamına gelmektedir. Böyle bir çaba, nitel araştırmaya getirilen *yumuşak yöntem* şeklindeki eleştirilerin bazılarını bertaraf etmeye yardımcı olacaktır (Mays & Pope, 1995).

Nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik kavramları bu bilimsel geleneğin bilgi üretimine sunduğu kendine has katkısını güçlendirmek için sayısız dönüşüme uğramıştır. Sosyal bilimlerde araştırmacılar arasında yöntemsel anlamda pek çok farklılığın temelinde şu soru yatmaktadır: Sosyal bilimler, sosyal fenomenleri araştırırken, doğa bilimlerinin doğa fenomenlerini araştırırken kullandıkları yaklaşımın aynı mı kullanılmalıdır? Phillips (2006), sosyal bilimlerde nasıl araştırma yapılması gerektiğine yönelik ileri sürülen görüşlerin sol ve sağ olmak üzere iki uç görüş arasında dağılım gösterdiğini belirlemiştir. Burada sol ve sağ sadece yön bildiren ifadelerdir, politik anlam taşımamaktadır. Bir tarafta doğa bilimlerini sosyal bilimler için model olarak kabul eden araştırmacıların savunduğu sağ görüş bulunmaktadır. Başlangıçta, bu görüşe uygun olarak, pozitivist felsefeyi temel alan nicel ya da deneysel araştırmaların geçerlik ve güvenilirlik kavramları bütün araştırmaların niteliğini değerlendirmede kullanılacak uygun ölçütler olarak görülmüş ve nitel çalışmalara direk olarak uygulanması denenmiştir (Mays ve Pope, 2000; LeCompte & Goetz, 1982; Pyett, 2003; Whitemore vd. 2001). Birleştirilmiş tek bir bilim anlayışına sahip olanlar, sosyal bilimlerin ana amacının tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi genellenebilir ve yordayıcı açıklamalar olduğunu savunmaktadırlar. Bilim insanlarının bilimsel bilgi üretmede nesnel olması gerektiğine ve bu bilgilerin bilim insanlarının kendi değerlerinden ve sosyopolitik inançlarından bağımsız olması gerektiğine inanan sağ görüşteki bir araştırmacı, bağımsız gözlemciler arasında uzlaşmayı gösteren ve nesneliği vurgulayan yöntemlerin kullanımını titizlik olarak ayrıcalıklı konumda tutacaktır. Dolayısıyla, geçerlik ve güvenilirlik kavramlarını nitel ve nicel yaklaşımlarda benzer şekilde kullanmak pozitivist varsayımların kabulünü gerektirmektedir (Thompson, 2007).

Diğer tarafta, doğa bilimlerinin yöntemlerinin sosyal bilimler için yetersiz olduğuna veya uygun olmadığına inanan, doğa bilimlerinde bulunabilecek geçerlik modellerini ilham kaynağı olarak alan sosyal bilime kuşku ve olumsuz yaklaşan araştırmacıların savunduğu sol görüş bulunmaktadır (Phillips, 2006). Bu bakış açısına göre, nitel araştırma ile nicel araştırmalar, epistemolojik ve ontolojik varsayımlar gibi çok temel konularda birbirinden ayrı olduğundan nicel araştırmaların nitelik ölçütleri nitel araştırmalar için her zaman geçerli olmamaktadır (Hammersley, 1987; LeCompte ve Goetz, 1982; Merriam, 1995; Myers, 2000; Mays ve Pope, 2000). Pozitivist paradigmanın benimsediği geçerlik ve güvenilirlik anlayışı, nitel araştırma ile birlikte artan nitelik arayışının ortaya çıkardığı çok boyutlu konuları kapsamakta yetersiz kalmaktadır (Seale, 1999). Leininger (1994, akt., Whitemore vd. 2001), bir yandan nitel araştırmanın bilgi üretiminde alternatif bir yaklaşım olduğu iddia edilirken, aynı zamanda nicel geçerlik ölçütlerinin nitel araştırmaya uygulanmasının tuhaf, çelişkili ve kafa karıştırıcı olduğunu belirtmektedir. Kahn (1993), yorumlayıcı çalışmalarda geçerliğe yönelik tehditlerin nicel araştırmadakilere farklı olduğunu, bu nedenle pozitivist yaklaşımının geçerliğe bakış açısının yorumlayıcı araştırmalara uyarlanmasının bu tehditleri ortadan kaldırmada anlamlı olamayacağını ve bu tür uygulamaların en nihayetinde “yöntemsel bir zırvaya” dönüşeceğini iddia etmektedir (s. 123).

Felsefi dayanakları farklı da olsa, geçerlik ve güvenilirlik soruları nicel araştırmada olduğu kadar nitel araştırmalarda da önemlidir (Brock-Utne, 1996). Her ne kadar geçerlik ve güvenilirlik, bütün araştırmacılar arasında paylaşılan ortak bir problem olsa da, nicel çalışmalardaki bulguların hesap verilebilirliğini bozan bazı unsurlar nitel çalışmalara uygulanabilir değildir ve bazı unsurların da nitel araştırmalar için özel olarak tanımlanması gerekir (LeCompte ve Goetz, 1982). Geçerlik ve güvenilirlik problemleri nicel araştırmacılar tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenmiş olsa da, bu kavramların nitel araştırmacılar için anlamı henüz dağınık ve gelişigüzedir (LeCompte & Goetz, 1982). Nitel araştırmada geçerlik standartları oluşturmak titizlik, öznellik ve yaratıcılığı bilimsel süreç içerisinde bir araya getirme gerekliliği nedeniyle zorlayıcı bir iştir (Johnson, 1999).

Nicel yaklaşımın oluşturduğu geçerlik ve güvenilirlik terimlerinin nitel araştırmaların temel varsayımları ve temel ilkeleri ile uyumsuzluğu, nitel bakış açısı ile daha uyumlu terimlerin oluşturulması ile sonuçlanmıştır (Whitemore vd. 2001). Bazı nitel araştırmacılar, baskın nicel araştırma camiası karşısında pozitivist ölçütleri reddederek ve yerine yorumlamacı alternatifler sunarak kendi değerlendirme ölçütlerini yaratma sürecine girmişlerdir (Altheide & Johnson, 1994; Eisenhart & Howe, 1992; Lincoln, 1995; Lincoln & Guba, 1985; Marshall, 1990; Maxwell, 1992; Sandelowski, 1986; Whitemore vd. 2001). Bu süreçte çok çeşitli kavramlar ortaya çıkmıştır. Whitemore vd. (2001), nitel

araştırmalar için önerilen farklı geçerlik ölçütlerini analiz ederek hepsini kapsayacak bir yapı oluşturmuştur. Bu kapsamda, geçerlik kavramının yeniden tanımlanma çabasının bir sonucu olarak nitel araştırmada geçerlik ölçütleri birincil ve ikincil olarak ayrılmış; birincil ölçütler inandırıcılık, otantiklik, eleştirelilik ve iç bütünlük olarak listelenirken ikincil ölçütler açıklık, canlılık, yaratıcılık, detaycılık, uyumluluk ve duyarlılık olarak belirlenmiştir.

Nitel araştırmalarda birincil geçerlik ölçütlerinden ilki olan inandırıcılık, verilerin anlamının doğru bir şekilde yorumlandığına yönelik güven oluşturmak için araştırmacının ortaya koyduğu bilinçli çabayı ifade eder (Whittemore vd. 2001). Araştırmanın sonuçları katılımcıların deneyimlerini ya da bağlamı inanılır bir biçimde yansıtıyor mu? Açıklamalar betimlemeler ile uyumlu mu? Araştırma sonuçları katılımcıların deneyimlerini ya da bağlamı inanılır bir biçimde yansıtıyor mu? İnandırıcılık, araştırmanın odağı ile ilgilidir ve verilerin ve analiz sürecinin amaçlanan odağa uygunluğu konusunda duyulan güveni ifade eder (Graneheim & Lundman, 2004). Lather, nitel araştırmalarda geçerliğin, bilimsel bilginin nasıl inanılabilir hale getirildiği ile ilgili olduğunu belirtmektedir (Moss vd. 2009). İnandırıcılığa yönelik ilk soru, araştırmanın odağını, bağlamın seçimini, katılımcıları ve veri toplama yaklaşımını belirleme sürecinde ortaya çıkar. Veri toplama için en uygun yöntemi seçmek, yeterli düzeyde veri toplamak, kapsayıcı kategoriler ve temalar oluşturmak inandırıcılığı sağlamada önemlidir (Graneheim & Lundman, 2004).

Otantiklik, araştırmacının bütün katılımcıların bakış açılarını (seslerini) yansıtmaya çabasını ve bu süreçte hemen göze çarpmayan ince farklılıklara yönelik sergilediği farkındalığı kapsar (Whittemore vd. 2001). Otantiklik ile inandırıcılık arasında yakın bağ vardır ve araştırmanın katılımcılar tarafından algılanan ve yaşanan deneyimleri ve anlamları yansıtan temsilini sunmasını içerir (Sandelowski, 1986). Yorumlamacı bakış açısının çok sesli olmasından dolayı kişinin, fenomenin ya da durumun sunumundaki otantiklik, geçerlik için önemli bir ölçüt haline gelir (Whittemore vd. 2001). Çalışmanın, odaklandığı fenomene sadık kalma çabası çok önemlidir. Araştırmacı bir yandan tüm katılımcıların bakış açılarını yansıtırken kendi bakış açısını da yansıtabilmeli ve bu ikisini birbirine karıştırmamalıdır. Bu konuda Lincoln ve Denzin (1994), araştırmacının araştırma sürecindeki katılımının, araştırmacının diğerlerinin deneyimlerine yönelik otantik bir şekilde konuşabilmesini zorlaştırdığını ve bu yüzden de araştırmacının süreç içindeki kendi pozisyonuna ve bu pozisyonun oluşturduğu etkilere yönelik bilinçli bir dikkat göstermesi gerektirdiğini ifade etmektedir. Çoklu, sosyal olarak yapılandırılmış ve bazen çelişkili gerçeklikler ancak otantiklik ölçütüne odaklanılarak tam anlamıyla ortaya konulabilir (Bailey, 1996). Otantiklik ölçütü sağlandığında, anlamın çarpıtılmasına, önyargılara ve katılımcıların ve fenomenin uygun olmayan sunumuna yönelik geçerlik tehditleri çözümlenmiş olur (Whittemore vd. 2001).

Eleştirelilik, nitel araştırmalarda geçerliliğe yönelik oluşturulan birincil ölçütlerden birisidir. Araştırma sürecinde eleştirel değerlendirme yapıp yapılmadığına dair duyulan kaygılara yönelik üretilmiş bir önlemdir (Whittemore vd. 2001). Marshall (1990), alternatif hipotezler aramada, olumsuz örnekleri keşfetmede ve önyargıları incelemede eleştirel olmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Esneklik, açık sorgulama ve araştırmanın tüm boyutlarının eleştirel analizi nitel araştırmaların geçerliliğine katkı sunmaktadır. Araştırma deseni, eleştirel bir değerlendirmenin delillerini sunacak şekilde betimlenmelidir. Deliller, çarpıtmaya ve tahmine dayalı varsayımlara karşı araştırmacının yorumlamalarını desteklemelidir (Maxwell, 1992).

İçbütünlük nitel araştırmalarda temel geçerlik ölçütlerinden sonuncusudur. Araştırmacının sahip olduğu sonsuz farklılıkta yorumlamalar, varsayımlar ve bilgi birikimi potansiyel olarak araştırma sürecini etkileyeceğinden araştırmanın sunumunda içbütünlüğe ve eleştirel olma ölçütlerine yoğun bir dikkat gerektirmektedir (Whittemore vd. 2001). İçbütünlük ve eleştirelilik, bulguların alçakgönüllü sunumunun yanında yorumlamaların tekrar tekrar ve döngüsel olarak kontrol edilmesi yoluyla sağlanır. Yorumlamacı araştırma, araştırmacıyı verileri kendine özgü şekilde yorumlayabilecek birisi olarak değerli görür. Fakat araştırmacının yorumlarının geçerli olduğunu ve verilere dayalı olduğunu gösterebilmek için, sonuçlar bu süreçte delillendirilmeli ve desteklenmelidir (Johnson, 1999). Eğer araştırmacı özeleştirel olursa ve araştırmanın her aşamasında içbütünlüğü ararsa, eleştirel olmayan onaylama ve dogmatik sonuçlar potansiyel olarak engellenebilir (Johnson, 1999). Floden'e göre araştırmanın raporu, önceki alanyazın ve yeni ampirik sonuçlar ile araştırmanın sonuçları arasında sağlam nedensellik zinciri oluşturmak zorundadır (Moss vd. 2009).

Birincil ölçütler bütün nitel araştırmalar için gereklidir fakat kendi başlarına yeterli değildir. Açıklık, canlılık, yaratıcılık, detaycılık, uyumluluk ve duyarlılık olarak belirlenen ikincil ölçütler ek rehber prensipler sunarak nitel araştırmalarda geçerliğin gelişimine katkı sunarlar (Whittemore vd. 2001). Her ne kadar bu ölçütler birincil ölçütler kadar geniş olmasa da ve birincil ölçütlerle direk bir şekilde birlikte görülme de alanyazında belirlenen önemli nitelik standartlarıdır.

İkincil ölçütlerden açıklık, yönetsel kararların, yorumların ve araştırmacı önyargılarının açıkça sorgulanıp sorgulanmadığı sorusunu irdeler ve araştırma bulguları için önemli bir tamamlayıcı haline gelir (Marshall, 1990; Sandelowski, 1986; Whittemore vd. 2001). Lincoln ve Guba (1985), açıklığın araştırmacının yorumlama çabalarının takip edilebilmesi olarak ifade etmişlerdir. Ek olarak, sonuçların açık bir şekilde sunumu, araştırmacı tarafından varılan sonuçlar ve çıkarımlar için destek ve deliller sunmaktadır (Ambert, Adler, Adler & Detzner, 1995).

Canlılık ölçütü, nitel araştırmalarda geçerliğin sağlanmasında önerilen ikincil ölçütlerden birisidir. Canlılık, üretilen raporun ve sunulan sonuçların niteliği ile ilgilidir. Canlılık sanatsal, hayal gücü ve netlik ile ayrıntılı ve sadık betimlemeler sunmayı içerir (Geertz, 1973). Zengin veri sunumu, okuyucuyu ayrıntıya boğmadan fenomenin özünü betimleyerek (Sandelowski, 1986) temaların önemli özelliklerini ön plana çıkarmaya katkı sağlar (Ambert vd. 1995). Araştırmayı okuyan kişilerin fenomeni ya da betimlenen bağlamı kişisel düzeyde deneyimleyebilmesi ve bulguları yorumlayarak anlam oluşturabilmesi için, sunulan betimlemelerin bağlamın canlı ve görünür olmasına yetecek düzeyde ayrıntılandırılması gerekmektedir (Whittemore vd. 2001).

Bir geçerlik ölçütü olarak yaratıcılık, verilerin hayal gücü içerecek şekilde organizasyonunu, sunumunu ve analizini içerir (Whittemore vd. 2001). Nitel araştırmalarda geçerlilik standartları karmaşıktır çünkü nitel araştırmalarda bilimsel araştırma sürecine hem özen ve titizlik, hem öznellik, hem de yaratıcılık dahil edilmelidir. Yaratıcılık, nitel araştırmalarda belirli araştırma sorularına cevap vermede yeni yönetsel desenler yoluyla, sorgulama süreci içinde esneklikle ve verileri organize etmede, sunmada ve analiz etmede hayal gücü yüksek yollarla gösterilir (Whittemore vd. 2001). Yaratıcılık yenilikçi bulguları güçlendirir ve geleneksel düşünme yollarını sorgular. Bununla birlikte yaratıcılık, bilimsel süreçler içerisinde temellendirilmek zorundadır ve bilimin niteliğini bozmadan yapılmalıdır. Nitel çalışmalar yüksek düzeyde yaratıcı olmalıdır ama aynı zamanda analitik olarak titiz ve açık olmalıdır (Patton, 2002). Tek başına yaratıcılık bilime katkı sunamaz (Whittemore vd. 2001). Zarif ve yenilikçi düşünce mantıksal iddialar, delillerin sunulması ve yöntemlerin eleştirel olarak uygulanması ile dengelenebilir (Whittemore vd. 2001). Yöntemlerin titizlikle uygulanması araştırmaya inandırıcılık ve meşruluk katarak nitel araştırmacının geçerliliğini arttırmaktadır. Bununla birlikte, sadece yönetsel titizlik, nitelikli verilerin ya da inandırıcı sonuçların ortaya çıkacağına garanti etmede yetersiz kalmaktadır. Whittemore vd. (2001), geçerliği garantilemek için yönetime kölelik derecesindeki bağlanma ve adanmışlığın araştırmada yaratıcılığı dışarda bırakacağını ve sonuç olarak araştırmacıları yönetsel putperestliğe götüreceği konusunda bizleri uyarmaktadır. Sandelowski (1986) nitel araştırmada esnek olmayan, katı ve sert titizliğin, niteliğin ayrılmaz bir parçası olan sanatsal yaklaşım ve anlama duyarlılığını tehdit ettiğini ifade etmektedir. Bazı araştırmacılar yöntem kısmını tamamen bir kenara bırakarak bilimsel niteliklerinden çok ürünün sezgisel ve sanatsal boyunlarına odaklanmaktadır (Borman vd. 1986). Dolayısıyla nitel araştırmalarda niteliği artırma çabaları yönetsel titizlik ile sanatsal esneklik arasında bir dengeyi sağlamak zorundadır.

Bir geçerlik ölçütü olarak detaycılık, nitel araştırmalarda örneklem ve veri doğruluğunu ifade ettiği gibi yaklaşımın ve analizin kapsamlılığını ifade eder (Popay, Rogers, & Williams, 1998). Detaycılık, araştırma sorularının ikna edici, bütüncül ve yoğunlaşmış bir şekilde cevaplanması ile ilgilidir (Whittemore vd. 2001). Bulguların detaylı bir şekilde sunulması sadece kapsamlı bir temalar listesi sunmak değildir; aksine detaycılık, fenomenin bütün yönleri ile keşfedilmesini, temalar ile tam olarak geliştirilmiş fikirler arasında bağ kurmayı ve veri kalitesinin kontrolü için tekniklerin birleştirilmesini içerir (Whittemore vd. 2001). Detaycılık; bütünlük, tutarlık ve doyumluk kavramları ile yakın ilişkilidir. Uyumluluk ölçütü, nitel araştırmalarda geçerliğin sağlanmasında önerilen ikincil ölçütlerden birisidir. Uyumluluk, süreç ve bulguların birbiri ile eşleşmesi, bütün temaların birbirleri ile uyumlu olması ve bulguların çalışma bağlamının dışındaki bağlamlarla uyumlu olmasını içerir (Whittemore vd. 2001). Araştırmanın her aşaması ve bölümü birbirleriyle uyumlu olmalıdır. Araştırmanın amaç ve soruları, alanyazını, yöntemi, bulguları, tartışması ve üretilen öneriler birbirleri ile uyumlu olmalıdır. Diğer taraftan, araştırma verilerinin toplanma yöntemleri ve analizi paralellik göstermeli ve bulgular ile

uygulama arasında uyumluluk açıkça ortaya konulmalıdır. Araştırma bulguları araştırmacı tarafından ortaya konulan felsefi ve yönetsel bakış açılarının uyumunun yanında ayrıca mantıksal uyumu da sergilemelidir (Marshall, 1990).

Son olarak nitel araştırmalarda geçerlik ölçütü olarak duyarlılık, araştırmacının insanın doğasına, kültürüne ve sosyal bağlarına duyarlı olacak yollarla gerçekleştirilmesini ifade eder (Altheide & Johnson, 1994). Bu kapsamda hem bütün bakış açıları raporda sunulmalı, hem de araştırma desenindeki etik konular ve araştırmacının nasıl yapıldığı açıkça ortaya konulmalıdır (Whittemore vd. 2001). Hem insan onuru hem de katılımcılara saygı araştırmada sergilenmelidir. Niteliği yüksek bir araştırma, bir yandan katılımcılarına faydalı olmayı hedeflerken, diğer yandan politika belirleyicilere ve araştırmacının yapıldığı toplumun amaçlarına da hizmet etmelidir (Lincoln, 1995; Moss vd. 2009). Floden'e göre, araştırmalar bilimsel bilgi ya da politika ve uygulama için, tercihen ikisi için birlikte, önemli bir konuyu ya da soruyu hedef almalıdır (Moss vd. 2009). Eğer bir araştırmacının sonuçları bilimsel bilgiye önemli bir katkı sunmayacaksa ya da politika ya da uygulamalarda iyileştirmelere destek olmayacaksa bu araştırma düşük nitelikte bir araştırmadır. Erickson'a göre, ne kadar titizlikle yapılırsa yapılsın, önemsiz bir konudaki bir araştırma yüksek nitelikte bir araştırma olamaz (Moss vd. 2009).

Nitel araştırmaların nitelik ölçütleri oluşturma çabaları kavramsal bir enflasyonu da beraberinde getirmiştir. Nicel araştırmada tek bir kelimeyle ifade edilen bir olgu nitel araştırmacılar arasında uzun ve tartışmalı listelerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu kavram bolluğu, nitel araştırmacıların niteliği belirlemeye yönelik tüm çabalarına rağmen hala devam etmektedir. Buna bir de çeviri sorunu eklendiğinde durum daha da karmaşıklaşmaktadır. Seale (1999), bu kavramsal çoğalmayı, paradigma değişiminin meşruiyet ve temsilde sıkıntılarının işareti olarak yorumlamaktadır. Kahn (1993) nitel araştırmaların geçerliliğine ilişkin oluşturdukları yeni ve duruma özgü hale getirilmiş terimleri tartışırken dilin anlamayı zorlaştırması tehlikesine dikkati çekmektedir. Nitel araştırmada, kendisine eşlik eden felsefe yaratıcılığı, keşfetmeyi, kavramsal esnekliği ve özgür ruhu ön plana çıkardığından, nitel ölçütler oluşturma projesi bazı çelişkiler yaşamıştır (Seale, 1999). Sonuç olarak, yapılandırmacı paradigmadaki nitelik ölçütleri belirleme tartışmaları devam etmektedir ve bu konuda daha fazla eleştirel düşünmeye ihtiyaç vardır (Guba & Lincoln, 1994; Seale, 1999).

Peki, gerçekten nitel araştırmaların nitelik ölçütleri oluşturulması için yeni bir terminoloji yaratmaya ihtiyacı var mı? Long ve Johnson (2000), geçerlik ve güvenilirlik kavramlarının, araştırma geleneği ne olursa olsun aynı anlama geldiğini ve etiketi değiştirmenin kazandırdığı bir şey olmadığını ileri sürmektedir. Nicel araştırmaların zaten dilimize yerleşmiş olan terminolojisini içerik açısından yeniden tanımlamak, hem kavram bolluğunu ortadan kaldırmak, hem bilimsel bir dil bütünlüğü sağlamak, hem de nitel araştırmalar için nitelik ölçütü oluşturmada neden uygun bir yöntem olmasın? Geçerlik ve güvenilirlik gibi terimler hemen tanınmaktadır ve bilimsel camia tarafından anlaşılmalıdır. Sonuçta, nitel araştırma, sağlıklı veya gerekçelendirilemeyen bulgular hakkında nicel araştırma ile aynı derecede ilgilenmektedir ve nitelik standartları açısından nicel ve nitel anlayışların tamamen uyumsuz olduğunu söylemek zordur (Maxwell, 1992). Fakat burada önemli olan bu standartları birebir uyarılmanın uygun ve doğru olmadığını gerçeğidir (Bailey, 1996).

Nitel araştırmaların nitelik problemi, nitel araştırmalara yönelik bir başka bakış açısı hatası ile daha da karmaşıklaşmaktadır. Nitel araştırma bir şemsiye terim olarak birbirine benzer epistemolojik ve ontolojik pozisyondaki araştırma desenlerini kapsamaktadır. Bu kapsam içerisinde etnografya, durum araştırması, eylem araştırması ve gömülü kuram gibi pek çok desen bulunmaktadır. Tüm benzerliklerine rağmen, iş geçerlik ve güvenilirlik konularına geldiğinde desenin doğası gereği farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Farklı nitel yöntemler farklı değerlendirme ölçütlerini benimsemektedir (Whittemore vd. 2001). Eleştirel paradigmayı temel alan eylem araştırması ve söylem analizi gibi desenler için ikincil geçerlik ölçütlerinden duyarlılık, açıklık ve canlılık öncelik kazanırken, fenomenolojik sorgulama, çok özel bir fenomeni ayrıntılarıyla açıklamanın (detaycılık) yanında araştırmacının önyargılarını (açıklık) ortaya koymayı ve içten bir bakış açısını (canlılık) sunmayı gerektirir (Whittemore vd. 2001). Bir yanda gömülü kuram bulguları araştırmacının önyargılarından tamamen soyutlamaya çalışırken, diğer tarafta etnografik yaklaşım araştırmacıyı tüm araştırma sürecinin merkezine yerleştirmektedir. Tüm bu çeşitlilik bir yandan nitel araştırmalara esneklik kazandırırken diğer yandan, tüm nitel desenler için geçerli olacak nitelik ölçütü oluşturmayı zorlaştırarak nitel araştırmalarda kalite ve nitelik tartışmalarının devamına da neden olmaktadır.

Niteliği Arttırmaya Yönelik Önlemler

Nitel araştırmalar sık sık aşırı öznel, güvenilemez ve düşük nitelikli olmakla eleştirilmektedir. Bazı nitel araştırmacılar bu eleştirileri görmezden gelirken, diğerleri bu duruma yönelik önleyici stratejiler geliştirmek için çaba göstermişlerdir (LeCompte ve Goetz, 1982). Nitel araştırma kuramcıları, araştırmacının incelenen olguyu, otantik bir şekilde temsil eden kavramlar ve kuramlar ortaya koymasına yardımcı olacak, araştırmanın her evresinde takip edebilecek bazı geçerlik ölçütleri ve yöntemsel süreçler geliştirmişlerdir (Hammersley, 1987; Whitemore vd. 2001). Bu yöntemsel süreçler; belirli ölçütlere yönelik geçerlik ideallerin belirlenmesini, geçerliğe yönelik tehditlerin ortadan kaldırılmasını ve araştırma sürecinin ayrıntılarıyla eleştirel bir şekilde sunulması sürecini içerir (Whitemore vd. 2001).

Nitel araştırmalarda niteliği sağlamaya yönelik bu çabaların sonucu olarak pek çok farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır ama aynı zamanda nitelik ölçütü olarak tek bir sağlam ve kestirme bir kural sunmanın imkânsız olduğu görülmüştür (Maggs-Rapport, 2000). Nitel araştırma sürecinin doğru ve uygun bir şekilde yapılmasının bir formülü ya da bir reçetesi yoktur; nitel araştırmaların güvenilir ve geçerli olmasını garantilemek için tek bir test bulunmamaktadır (Patton, 2002). Sadece nitel araştırmacılar için, bu sürece rehberlik edecek ilkeler ve bunlardan yola çıkarak oluşturulmuş yönergeler, kontrol listeleri ve çözüm önerileri vardır (Pyett, 2003). Kontrol listelerinde bulunan öneriler, araştırmacıları gerekli yöntemsel araçlarla donatmakta ve onlara araştırma tasarımında ve veri analizinde nelere dikkat etmeleri gerektiğine yönelik hatırlatıcı bir liste sunmaktadır (Barbour, 2001). Kontrol listeleri, nitel araştırmaların saygınlığını ve popülerliğini arttırmada ve nitel araştırmaların niteliğine yönelik şüpheyle yaklaşanları ikna etmede önemli bir rol oynamıştır (Barbour, 2001).

Her ne kadar uyarlanmış yönergelerin bilinçli bir şekilde ve araştırma bağlamı göz önünde bulundurularak takip edilmesi araştırmacıların daha nitelikli işler çıkartmalarına yardımcı olsa da, yöntemsel kurallarla niteliğin önceden belirlenemeyeceği pek çok araştırmacı tarafından savunulmaktadır (Barbour, 2001; Seale, 1999). Kontrol listelerinin sunduğu prensipler eğer nitel araştırmaların ardındaki daha geniş mantıksal ve varsayımsal anlayışla bütünleşik olmazsa çok az işe yararlar (Barbour, 2001). Araştırmacıların seçtikleri geçerlik ve diğer nitelik ölçütlerini sağlamak için kullanacakları teknikler, araştırmanın amacı ve soruları ile ilişkilendirilerek felsefi ve mantıksal düzeyde açık ve belirgin şekilde gerekçelendirilmelidir. Teknik çözümlerin (amaçlı örneklem, gömülü kuram, çoklu kodlama, üçgenleme ve katılımcı onayı, vb.) eleştirel olmadan, özensiz kullanımı kendi başına araştırmada titizliği garanti etmediği gibi, bu kontrol listeleri eğer reçetevari kullanılırsa aynı zamanda yeni problemler de yaratabilmektedir (Barbour, 2001).

Seale'e (1999) göre, bilimsel araştırmalarda niteliğe yönelik en büyük tehdit, araştırmaların bazı felsefi veya yöntemsel şemaları takip etmek sorumluluğu ile yapılması gerektiği inancıdır. Yöntemler, bir süre sonra geçerliği destekleyen delilleri toplama yoluna dönüşür. Fakat yöntemle birlikte geçerlik garantisi yoktur ve yorumlamadaki sanat ve yaratıcılık yerine bilimsel yöntem yapılan aşırı vurgu, nitel araştırmaların doğasını tehdit ederek aslında çok başarılı olabilecek nitel araştırmaların gelişimini engelleyen bir yapıya dönüşebilir (Sandelowski, 1986). Bu yöntemsel tartışmaların gereksiz ya da her zaman olumsuz olduğu anlamına gelmemektedir. Lather (1993), dogmatik olmayan felsefi ve yöntemsel tartışmaların araştırmacılar için *verimli bir takıntıya* dönüşerek yöntemsel farkındalığın gelişmesine yardımcı olacağını ve bunun da uygulamalara yansıtacağını belirtmektedir.

Nitel araştırmalarda inandırıcılığa yönelik tehditlerin ortadan kaldırılması için uygulanacak teknikler, nicel çalışmalarda uygulanan tekniklerden farklıdır (LeCompte ve Goetz, 1982). Nitel araştırmada geçerlik ölçütlerinin sentezi, yıllar içinde alanyazında sık sık ortaya çıkan diyalog ve tartışmaların güncel yeniden kavramsallaştırılmasını yansıtır. Nitel araştırmalarda geçerliliği ve niteliği artırmanın kapsamlı ve ayrıntılı olmamasına rağmen alanyazında önerilen başlıca yolları aşağıdaki şekilde listelenebilir (Barbour, 2001; Denzin & Lincoln, 1994; Lincoln & Guba, 1985; Mays ve Pope, 2000; Moss vd. 2009; Whitemore vd. 2001).

- Üçgenleme
- Ek kodlayıcı
- Katılımcı onayı
- Gömülü kuram

- Araştırma ortamında uzun zaman geçirmek
- Ayrıntılı betimleme
- Olumsuz durum analizi
- Kontrollü öznellik

Nitel araştırmada geçerliliği artırmanın ve öznelliği kontrol altına almanın en çok bilinen ve uygulanan yollarından birisi üçgenlemedir. Üçgenleme, araştırmacının araştırma sürecinde toplanan verilerin çeşitliliğini artırmak ve araştırmaya mümkün olduğunca çeşitli bakış açılarını dahil etmek için yaptığı uygulamaları içermektedir (Merriam, 1995). Nitel araştırmalarda üçgenleme fikri ilk kez Denzin tarafından 1978 yılında ortaya atılmış ve popüler hale getirilmiştir. Denzin (1978), hiçbir metodun, kuramın ya da gözlemcinin tek başına gerçeğin tüm boyutlarını ortaya çıkaramayacağını, üçgenleme yapmanın parçanın ötesine geçerek bütün resmi görmeye yardımcı olacağını savunmaktadır. Denzin ve Lincoln (1994) çeşitli yöntemlerin ve kuramların üçgenleştirilmesinin veri toplama sürecinin her aşamasına yönelik destek oluşturarak, yapılan yorumların kabul edilme olasılığını arttırdığını ifade etmektedir. Son zamanlarda proje başvurularında ve editör yorumlarında üçgenlemeye olan aşırı vurgu, hem bu kavrama yönelik saygıyı, hem de bu kavramın araştırmada titizliği gösterme konusundaki algılanan değerini yansıtmaktadır (Barbour, 2001).

Üçgenleme, nitel araştırmalara getirilen aşırı öznel olma, tekrarlanamama ve genellenememe gibi pek çok eleştiriye çözüm olarak oluşturulan bir stratejiler topluluğudur. Miles ve Huberman'a (1994) göre, nitel araştırma sonuçları ne kadar etkileyici bir şekilde ortaya konulmuş olursa olsun, hatalı olabilir ve raporda sunulan hikâye verilerle uyusmayabilir. Her ne kadar tek bir doğru olmasa da orda bir yerde daha mantıklı ve katılımcıların yaşantılarına ve bağlama daha uygun düşen açıklamalar bulunabilmektedir. Bu daha uygun, daha mantıklı ve en önemlisi verilerle daha uyumlu açıklamaları ortaya çıkarmanın en etkili yollarından birisi, farklı önyargılara yönelik olan, güçlü yönleri birbirinden farklı ve birbirlerinin eksiklerini tamamlayan yöntemleri kullanarak üçgenleme yapmaktır (Miles & Huberman, 1994). Çeşitleme ve saç ayağı olarak da tanımlanan üçgenleme (Yıldırım, 2010), sonuçların tutarlılığını, anlaşılabilirliğini ve güncelliğini, dolayısıyla da araştırmanın inanılabilirliğini arttıran tekniklerdendir.

Eğer farklı yöntemlerle toplanan veriler birbirleriyle uyumlu olursa ve aynı ya benzer bulgular ve sonuçlar ortaya koyarlarsa, o zaman bu bulgular ve sonuçlar hakkında geçerlik sağlanmış olduğu varsayılır (Silverman, 2015). Bu bağlamda araştırmacı; farklı gruplardan, farklı çevrelerden veya farklı zamanlarda veriler toplayarak, verileri toplarken kullandığı veri toplama yöntemlerini çeşitlendirerek, başka araştırmacıları araştırmaya dahil ederek ve farklı kuramsal bakış açılarını kullanarak araştırmanın betimlemeye ve anlamaya çalıştığı fenomeni en geniş ve en derin şekilde temsil etmeye çalışır (Barbour, 2001; Denzin, 1978; Merriam, 1995). Bu yollarla nitel araştırmacı uyguladığı bir stratejinin zayıf taraflarını başka bir stratejinin güçlü yanları ile dengelemektedir (Başkale, 2016). Örneğin, veri toplama aracı olarak görüşmenin pek çok güçlü yanı olmasına rağmen sadece katılımcının söylemleri ile sınırlandırıldığından olayların ya da fenomenin aslında nasıl olduğunu aktarmada eksik kaldığı düşünülmektedir. Görüşmeye ek olarak gözlem ve doküman analizinin yapılması araştırmanın iç geçerliliğini artırarak inandırıcılığını güçlendirecektir.

Geçerliliği artırmanın bir yolu olarak üçgenleme yapmanın yapılandırmacı /yorumlamacı paradigma içerisindeki yeri ve nitel araştırma yaklaşımına uygunluğu tartışmalı bir konudur. Bazı araştırmacılar, üçgenlemenin nitel yaklaşım ve yapılandırmacı/yorumlamacı paradigmanın temel felsefesine aykırı olduğunu ve üçgenleme yapmanın problemleri yaratacağını savunmaktadırlar (Barbour, 2001; Maggs-Rapport, 2000; Seale, 1999; Silverman, 2015). Üçgenleme, ilk defa pozitivist paradigma içerisinde ortaya çıkan, ölçüm geçerliliği tartışmalarından doğmuş bir dizi tekniği tanımlamaktadır. Bu yaklaşıma göre üçgenleme mantığının altında bazı pozitivist varsayımlar bulunmaktadır (Barbour, 2001; Silverman, 2015). Bu varsayımlar, diğer yorumlamaların ona dayanarak değerlendirileceği sabit bir nokta, tek bir doğru ya da bir üst açıklama olduğu şeklindedir. Bu açıdan bakıldığında, bu tek doğru gerçeği yansıtmaktadır ve bir nesneye birden fazla noktadan bakıldığında o nesnenin daha doğru ve daha kesin temsili oluşturulabilir. Üçgenleme kavramının kendisi akla, yön bulma analogilerini getirmektedir (Seale, 1999). Eğer tek bir referans noktası kullanılsaydı gözlemci sadece bir çizgi üzerinde herhangi bir yerde olduğunu bilirdi. İnsanlar farklı referans noktalarından kaynaklanan çizgilerin kesişme noktasından faydalanarak haritada yerlerini bulmaya çalışırlar. Bu şekilde kullanılan bir üçgenleme, farklı sosyal araştırma yöntemlerini kullanarak tek bir sabit gerçeğin nesnel olarak bilinebileceğini

varsaymaktadır (Blaikie, 1991). O halde üçgenleme yönteminin, gerçeğin tek bir doğru versiyonunu oluşturma çabasına bağlı pozitivist bir felsefi duruş olmadan kullanılması mümkün görünmemektedir. Her ne kadar üçgenleme yoluyla ortaya konulan bilgi önceki bilgileri doğruladığında ya da yanlışladığında bu durum araştırmanın inandırıcılığını arttırıyor gibi görünse de (Seale, 1999), delillerin bu şekilde hiyerarşik olarak gözlemlenmesi ya da üretilmesi nitel araştırmaya uymayan bir tutumdur (Barbour, 2001). Silverman (2015), iki farklı açıklama arasında verilerin kullanımının araştırmacıyı birisini diğerine göre öncelikli kılmaya iteceğini, bunun sonucunda da sosyal etkileşimin ve bağlamın özelliklerinin ihmal edilmesine neden olacağını ifade etmektedir. Miles ve Huberman (1994), “eğer iki ölçme aracımız varsa ve farklı sonuçlar gösteriyorlarsa hangisinin doğruyu gösterdiğini nereden bileceğiz?” diye sormaktadır. Eğer açıklamalar bağlam odaklı ise, bu açıklamalar farklı yollarla ve farklı kaynaklardan faydalanarak üretilen veriler tarafından doğrulanamazlar (Maggs-Rapport, 2000). Bu tür veriler bir araya getirilerek daha bütüncül bir resim oluşturulamazlar, çünkü her bir sonuç öncelikle kendi başına anlamlıdır. Ne üçgenleme yoluyla ortaya konulan çelişkili bir bulgu önceki bulgunun yanlış olduğunu gösterir, ne de üçgenleme kapsamında uygulanan farklı tekniklerin tamamı aynı noktada birleşirse ve birbirleriyle uyumlu olursa, bu durum varılan sonucun kesin doğru olduğunu gösterir (Seale, 1999). Aslında bu problem tümevarım problemiyle aynıdır; bir sonraki kuğunun beyaz olacağını ya da güneşin yarın doğacağını garantisi yoktur. Belki de bir yerlerde düşünülmemiş gizli kalmış bir teknik farklı bir şeyler ortaya koyacaktır.

Araştırma bulgularının geçerliğini sağlamanın ve inandırıcılığını arttırmanın yollarından birisi, katılımcılarla, diğer araştırmacılarla ve uzmanlarla bir uzlaşma arayışıdır (Graneheim & Lundman, 2004). Dönüt alma ya da iletişimsel geçeleme olarak da adlandırılan (Yıldırım, 2010) katılımcı onayı, katılımcılardan toplanan verileri ve bu verilere yönelik yorumları tekrar katılımcılara sunarak oluşturulan yorumların ve ulaşılan sonuçların uygunluğunun sorulması olarak özetlenebilir (Merriam, 1995). Nitel araştırmalarda, araştırmacının sahip olduğu ve araştırmaya yansıttığı dıştan bakış ile katılımcıların ürettiği ve bağlam odaklı olan içten bakış arasında ayırım yapmak, araştırma sürecinin en problemlidir. Nitel araştırmalara getirilen öznellik eleştirileri araştırma sürecinin özellikle bu boyutuna, yani araştırmacının ürettiği kavramsal yapıların katılımcıların sahip olduğu kavramsal yapılarla arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Araştırma sürecinde araştırmacının verilerden yola çıkarak ulaştığı sonuçlar aynı zamanda araştırmacının filtresini de yansıtır. Dikkatli nitel araştırmacılar, katılımcıların sahip olduğu kavramsal yapıları kendi sahip oldukları kavramsal yapılarla karşılaştırarak sistemli ve kapsamlı bir sonuç çıkarma işlemine girerler (Borman vd. 1986). Bu aşamada, araştırmacı tarafından ulaşılan sonuçların katılımcılarla paylaşılarak bu bulguların onları uygun bir şekilde yansıttığının onayının alınması araştırmanın inandırıcılığını arttıracaktır (Graneheim & Lundman, 2004).

Katılımcı onayı yoluyla araştırmacı kendi yorumları ile katılımcıların yorumları arasındaki tutarlılığı ortaya koyar ve tutarlılık araştırmacının inandırıcılığını arttırırken tutarsızlık araştırmacıya verileri yeni bir bakış açısıyla tekrar inceleme şansı verir. Nitel araştırmada katılımcılar, araştırmacının olay ya da olgular hakkındaki görüşlerine karşı çıkma ve eleştirme hakkına sahiptir. Eğer araştırma sonuçları katılımcılar tarafından anlamlı bulunuyorsa araştırmanın belli oranda geçerliliği sağladığı savunulabilir. Bu sadece katılımcıların dünya görüşünün daha geçerli bir şekilde bir temsilini sağlamaz, aynı zamanda araştırmacıların kendi kavramsal yapılarını çalışma alanına empoze etme yönelimlerini de kontrol etmeye yarar (Borman vd. 1986).

Mays ve Pope (2000), araştırmacıların genel bir bakış açısı sunmayı amaçladıklarını, katılımcıların ise bireysel ilgi ve kaygılarının bulunduğunu ve bunun birbiriyle uyuşmayan farklı açıklamalara neden olacağını ifade etmektedir. Katılımcıların onayını almak demek katılımcıların yorumunun araştırmacının yorumundan daha önemli olduğu anlamına gelmemektedir. İkisinden birisini seçmek araştırmanın güvenilirliğini zedeler. Araştırmacının kendi yorumunu üstün tutması ve katılımcıların olası farklı ve çelişkili olabilecek görüşlerini yok sayması, açık bir şekilde yapılan çalışmanın önyargılı sonuçlar üretmesine neden olur ve çalışmanın geçerlik ölçütlerini sağlamakta başarısız olur. Bazen araştırmacılar kendi yorumlarını görmezden gelmeyi seçerler ve katılımcılarınkini olduğu gibi kabul ederler (Barbour, 2001). Atkinson (1997), katılımcıların yorumunu üstün tutan araştırmacıların, katılımcıların bakış açısını yücelterek ve analitik bulguları ve alanyazını ikinci plana iterek araştırmanın bilimsel niteliğini düşürebileceği konusunda bizleri uyarmaktadır. Ayrıca, katılımcıların taslakları okuması gibi katılımcı onayı uygulamaları katılımcılardan hatırı sayılır zaman harcamasını

istemeyi gerektirir ve bu durum araştırmanın konusuna ve metnin içeriğine bağlı olarak katılımcılara yönelik sömürücü ve stres yaratıcı olabilir (Barbour, 2001).

Katılımcı onayının yanında, aynı zamanda bir üçgenleme biçimi olan ek kodlayıcı yoluyla, araştırmacı kendi kodlama stratejisinin ve verilerin yorumlanmasının bağımsız bir araştırmacı tarafından kontrol edilmesini sağlayabilir. Yıldırım ve Şimşek (2005), araştırmanın niteliğinin artırılması konusunda alınacak önlemlerden birisinin nitel araştırma konusunda uzman ve araştırma konusu hakkında bilgi sahibi olan kişi ya da kişilerin araştırma sürecine dahil edilmesi olduğunu belirtmektedir. Merriam (1995), bir akran ya da iş arkadaşından verileri incelemesini istemek ve ortaya çıkan bulguların uygunluğu konusunda yorumda bulunmasını istemenin araştırmanın geçerliliğini artırdığını savunmaktadır. Çoklu kodlama, nitel araştırma analiz sürecinde ortaya çıkan öznellik suçlamasına cevap olarak yapılır. Araştırmacı, veri toplama ve veri analizi sürecini ve ulaştığı bulgu ve sonuçları bu alanda çalışan başka uzmanlarla paylaşarak, bir yandan kendi öznelliğini kontrol altında tutarken diğer yandan da olası yöntemsel sorunların açığa çıkmasını sağlayabilir. Her ne kadar çoklu kodlama genellikle sonuçların tam olarak tekrarını gerektirmese de, kodlama stratejilerinin ve bağımsız araştırmacıların verileri yorumlayışının çapraz sorgusunu içerir (Barbour, 2001).

Nitel araştırmacılar ayrıca diğer araştırmacılardan, danışmanlardan ve iş arkadaşlarından kavramları netleştirmek, soruları geliştirmek ve arındırmak ve fazla aşına oldukları durumlarda tekrar içgörü kazanabilmek için yorumlar alabilirler (Borman vd. 1986). Ek kodlayıcı, olası farklı yorumlamaları ortaya çıkararak araştırmacının görüş açısını zenginleştirir. Araştırmacılar arasındaki farklılıklar daha iyi bir anlayış oluşturmak için kullanılabilir uygun bir yöntem olarak görülebilmektedir (Amstrong vd. 1997). Bu durum danışmanla görüşmelerin ve araştırma grubunun toplantısının temel bir etkinliğidir (Barbour, 2001). Bu durumda şu soru karşımıza çıkmaktadır: Farklı araştırmacıların birbirinden bağımsız olarak kodlamaları yapıp sonra ortaya çıkan farklılıklar üzerinden hareket etmek mi yoksa araştırmacıların kodlama sürecini birlikte yürüterek tek bir kod dizisi üzerinde fikir birliği oluşturması mı daha uygun olur? Her iki durumda da bu araştırmalar, hem eldeki verileri sorgulamada hem de analizin nasıl geliştirildiğine yönelik süreci anlatmada detaycılığı ön plana çıkarır (Barbour, 2001).

Buradaki niyet verilerin tam olarak aynı şekilde kodlandığı ve sınıflandırıldığı teyit etmek değil, aksine çeşitli araştırmacı ve uzmanların verilerin kodlama ve sınıflandırma yoluna katılıp katılmadıklarını belirlemektir (Graneheim & Lundman, 2004). Burada önemli olan ek kodlayıcıların aynı fikirde olması ya da aynı sonuca ulaşması değildir. Nitel verilerin karmaşıklığı ve nitel araştırmacıların ilgilerinin ve mesleki arka planlarının çeşitliliği göz önünde tutulduğunda araştırmacılar arasında aynı verilerin farklı yorumlanması hiç de şaşırtıcı değildir (Barbour, 2001). Araştırmacılar arasındaki uyuma çoğu zaman, bir araştırma topluluğundaki paylaşılan önyargıların tezahüründen başka bir anlam taşımamaktadır. Asıl önemli olan şey, anlaşmazlıkların içeriği ve kodlama çerçevesinin arındırılması için tartışmanın sunduğu içgörülerdir (Barbour, 2001). Çoklu kodlama ile amaçlanan şey, tek bir doğru kodlama sistemi oluşturmak değil, araştırmacılar arasında dialog oluşturma yoluyla bulguların derinliğini arttırmaktır. Önemli olan, aynı fikirde olunmayan konular ve farklı içgörülerin kodlama yapısının şekillenmesine yardımcı olmasıdır. Çoklu kodlamanın en büyük potansiyeli onun alternatif yorumlamaların oluşturulmasında ve “şeytanın avukatını” oynanmasında yatar (Barbour, 2001).

Birbirinden bağımsız bir şekilde kodlanmış verilerin ve kodların uzlaşma arayışı amacıyla karşılaştırılmasını içeren kodlayıcılar arası güvenilirlik hesaplamaları nicel araştırmalar için kabul edilen ve saygın bir süreç olmasına rağmen kodlayıcı güvenilirliğinin nitel araştırmalardaki yeri tartışmalıdır (Amstrong, Gosling, Weinman & Marteau, 1997; Graneheim & Lundman, 2004). Bazı nitel araştırmacılar kodlayıcı güvenilirliğini hesaplamının araştırmanın titizliğine dolayısıyla da niteliğine katkı sunacağını savunurken, bazı araştırmacılar bunun çok da önemli olmadığını ileri sürmektedir (Amstrong vd. 1997). Morse (1994, akt. Amstrong vd. 1997) dış kodlayıcıların kullanımının nicel araştırmalara daha uygun olduğunu, nitel araştırmalarda ise sınırlı bir veriden başka bir araştırmacının aynı içgörülere ulaşma beklentisinin çok gerçekçi olmadığını savunmaktadır. Görecelik pozisyonunu savunan araştırmacılar için farklı araştırmacılar arasındaki tutarlılık konusu anlamsızdır çünkü bütün araştırmacıların vardığı sonuçlar belli oranda geçerliğe sahiptir (Amstrong vd. 1997).

Sandelowski (1998), nitel araştırmaların özünde öznel yorumlamalara dayanan çoklu gerçeklikler olduğu için diğer araştırmacılar, uzmanlar ve katılımcılardan onay almanın tartışmaya açık bir durum olduğunu savunmaktadır. Dışarıdan araştırmaya dahil edilen uzmanların bağımsız gözlemciler olarak

araştırmanın sürecine ve bulgularına yönelik sunacağı bilgece, nesnel ve önyargısız fikirlerinin araştırmanın geçerliğine ve niteliğine katkı sağlayacağı varsayılmaktadır. Bu durum içerden bakış açısını dışarıdan bakış açısından daha üstün gören nitel anlayışa tezat teşkil etmektedir. Nitel araştırmalarda bilginin, verilerle içli dışlı olma, amaca kendini adama ve katılımcılarla uzun süreli etkileşimin sonucu oluşturulduğu düşünüldüğünde bu özelliklerin hiç birisinin dış uzmanın projedeki rolüyle örtüşmediği açıkça görülmektedir. Sandelowski (1998), bir araştırmanın bulgularının, betimlemelerin, kategorilerin, kuramların ya da oluşturulmuş olan anlamların geçerli olduğunu teyit etme konusunda, ne kadar etkileyici mesleki özelliklere sahip olurlarsa olsunlar, herhangi bir şekilde parçası olmadığı çalışmalar için uzmanların nasıl bir pozisyonu olabileceğini sorgulamaktadır. Sonuçta, araştırma dışı uzmanlar, araştırmacıların geçerlik kaygılarını azaltabilirler ama onları bu sorumluluktan arındırmaz. Bir başka ifadeyle, dış gözlemci, ek kodlayıcı ya da her ne şekilde olursa olsun dışarıdan bir uzmandan yardım almak araştırmanın geçerli olduğu anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla dış gözlemcilere, ek kodlayıcılara ve benzeri pozisyonda araştırmaya dahil edilen uzmanlara, sanki ellerinde geçerlik mührü varmış, araştırmanın uygunluğunu onaylayacak uzmanlar gibi değil projeye üst düzey eleştiriler getirecek, problemleri ortaya koyacak danışmanlar ve akranlar olarak yaklaşmak nitel araştırma felsefesine daha uygun olacaktır. Dışarıdan uzmanlar, araştırmacılara ağaçların ötesinde ormanı bir bütün olarak ya da orman içinde tek tek ağaçları görmesine yardımcı olacak kaynaklardır (Sandelowski, 1998).

Aynı zamanda bir nitel araştırma deseni olarak da tanımlanan gömülü kuram, nitel araştırmalarda niteliği arttırma, geçerlik ve güvenilirliği sağlama konularında araştırmaların faydalandığı önemli bir stratejidir. Gömülü kuram yaklaşımı, bütün açıklamaların ve kuramların araştırmacının önceki kuramsal bakış açısından değil verilerden çıkarıldığını ileri sürer (Barbour, 2001). Gömülü kuram yöntemi, verilerin içerisinde gömülü olan ve kaynağını verilerden alan kuramlar yapılandırma amacıyla nitel verileri toplama ve analiz etmek için geliştirilmiş sistematik fakat esnek kılavuz ilkelerden oluşur (Charmaz, 2006). Gömülü kuramda veri analizi, temel betimlemelerle başlayan, kavramsal düzenlemeyle devam eden ve kuramsallaştırmaya giden iyi tanımlanmış bir süreçtir (Patton, 2002). Gömülü kuramcı, veriden yola çıkar ve kodlama yoluyla verileri ayırır, sınıflandırır ve birleştirir (Charmaz, 2006). Gömülü kuramda kodlama tüm analiz sürecinin merkezinde olan temel analitik süreçtir (Walker & Myrick, 2006). Verileri ayrıntılı inceleyerek, onları karşılaştırarak ve bu sürece yönelik günlük tutarak araştırmacı verilere en iyi uyan fikirleri belirler ve en iyi şekilde yorumlayan geçici analitik kategoriler oluşturur. Bu analitik kategoriler ve bu kategorilerden çıkarılmış ilişkiler incelenen olguya yönelik kavramsal bir temel oluşturur. Bu aşamada araştırmacı direk verilerden yola çıkarak bir soyutlamaya gider ve bunun sonrasında ek veriler toplayarak oluşturduğu analitik kategorileri kontrol eder ve geliştirir. Dolayısıyla gömülü kuram, incelenen deneyimlerin soyut kuramsal anlayışa dönüşmesidir (Charmaz, 2006).

Gömülü kuram sürecinde, kuram oluşturmak için istatistiksel ve matematiksel yöntemler bir tarafa bırakılmış fakat nitel veri analizi nesneliliğin üst derece oluşturulması sürecine dönüşmüştür (Johnson, 1999). Bu açıdan bakıldığında, gömülü kuramda kodlayıcılar arası güvenilirliğe ve analiz sürecinin standartlaştırılmasına yapılan aşırı vurgu, yapılandırıcı/yorumlamacı yaklaşımla tam anlamıyla uyuşmuyor görünmektedir. Bulguların verilerden çıkarıldığını, araştırmacının önyargılarının sonucu olmadığını garantileme amacı, gömülü kuramı özneliliğin titiz bir şekilde kontrolü, bulguların ve üretilen bilgilerin nesnelleştirilmesi ve dolayısıyla değerlerden bağımsız hale getirilmesi çabasına dönüşmüştür. Nicel araştırmaları sadece matematiksel istatistik yöntemleri kullanılarak yapılan araştırmalar olarak sınıflandırmak yanlıştır çünkü nicel ve nitel yaklaşım arasındaki temel farklar özünde yöntemsel değil felsefi/paradigmasal farklılıklardır. Gömülü kurama yönelik ifadelerde ve gömülü kuramı kullandığını iddia eden raporlarda araştırmacının öznel pozisyonu reddedilerek araştırmacının ortaya koyduğu olası aykırı yorumlar dış uzmanlar yoluyla diğer yorumlarla uyumlu hale getirilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda gömülü kuram bir nitel araştırmadan çok pozitivist bir çalışma görüntüsü sunmaktadır (Johnson, 1999). 1990'lı yıllarda gömülü kuram pozitivist varsayımlarından dolayı nicel araştırmacılar tarafından da kabul görmüş ve karma desen yapan araştırmaların bir parçası haline gelmiştir (Charmaz, 2006). Gömülü kuram, nitel araştırmaların nicel standartlara göre değerlendirilmesini sağlayarak nitel yaklaşım için sanki bilim dünyasına sunulan bir öze dönüşmüştür (Atkinson, 1997).

Nitel araştırmada niteliği arttırmaya yönelik kullanılan stratejilerden birisi araştırmacının araştırma ortamında uzun zaman geçirmesidir (Mays ve Pope, 2000). Araştırmacının ister katılımlı isterse

katılımsız olsun ortama dahil olması ortamı değiştirir. Alanda uzun zaman geçirmek araştırmacıya, kendi varlığı ile ortamda oluşan değişimleri belirleyebilmesi ve bu değişimlerin ötesinde o bağlamda yaşananları gözlemleyebilmesi için olanak sunar. Alanda kaldığı süre içerisinde araştırmacı kendi bakış açısı ve önyargıları ile çalışmaya katılan kişilerin algı ve yaşantıları arasındaki ayrımın daha fazla farkına varabilmekte ve bulgularını netleştirme ve olası yanlış yorumları ortadan kaldırabilme şansı bulabilmektedir. Alanda geçirilen zaman uzadıkça, araştırmacının olaylara ve olgulara kendi kültürünü temel alarak değil de var olan kültüre odaklanabilmesi, araştırmacının kendi sahip olduğu ve katılımcılarda var olan önyargıları test edebilmesi ve hem problemin hem de bağlamın önemli özelliklerini belirleyebilmesi mümkün hale gelir (Guba & Lincoln, 1982). Araştırmacının alanda geçirdiği zaman, özellikle araştırmacının katılımcılar tarafından kabulü ve çalışılan kültüre içten bakışın çok önemli olduğu etnografik araştırmalarda, araştırmacının çalıştığı kültürü yerlilerin gözüyle görebilmesi için en önemli ölçütlerden birisidir. Alanda uzun süreli etkileşim araştırmacıya çalışma grubunun kültürünü ve yaşam tarzını tanımada, onlarla güvene dayalı bir ilişki kurmada ve katılımcılarla ortak yaşantı geliştirmesine yardımcı olacaktır (Maggs-Rapport, 2000). Burada dikkat edilmesi gereken husus, veriler çok fazla olduğunda ve veri toplama süreci uzun zamana yayıldığında veri toplama sürecinde tutarsızlık riski ortaya çıkma riskidir (Graneheim & Lundman, 2004). Bu nedenle araştırma alanında geçirilen zaman, bu süreçte araştırmacının yaşantı ve deneyimleri ile veri toplama süreci ayrıntılı bir şekilde kayıt altına alınmalıdır.

Nitel araştırmalarda inandırıcılığa yönelik tehditlerin ortadan kaldırılması için, geçerliliği ve niteliği artırmak amacıyla önerilen en önemli çözümlerden birisi ayrıntılı betimlemeler sunmaktır. Geertz'a (1973) göre, bir araştırmayı etnografya yapan şey, katılımcıların nasıl seçildiği, verilerin nasıl toplandığı ya da verilerin nasıl analiz edildiği değildir. Belirleyici unsur, entelektüel çabanın türüdür ve bu çaba, yoğun betimleme yapma sürecinde ortaya çıkar. Ayrıntılı betimleme, katılımcılara, bağlama ve araştırma sürecine yönelik yeterince bilgi sunmayı içerir. Nitel araştırmaların kalitesi, sosyal yaşama yönelik zengin betimlemeler ve anlayış yaratmadaki kapasitesinde yatar (Walker & Myrick, 2006).

Stake (1980, akt. Myers, 2000) anlayışa katkı sağlamanın en etkili yolunun kelimeler ve illüstrasyonlar yoluyla araştırma raporunun hazırlanması olduğuna inanmaktadır. Maxwell (1992), bu süreçte araştırmacının incelenen olayla ilgili araştırma sorularına uygun olacak şekilde sayıları kullanarak elde edilen bulguları desteklenebileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda katılımcıların söylemlerinden ve gözlem notlarından aktarılabilecek direk alıntılar bulguları destekleyecek, anlaşılabilirliği arttıracak ve bağlamın daha ayrıntılı ve zengin hale gelmesini sağlayacaktır (Graneheim & Lundman, 2004). Erickson'a göre, nitel araştırmada raporlaştırma, sadece o ortamda neler olduğunu ve katılımcıların başına gelenlerin ne anlam ifade ettiği değil, aynı zamanda bu olayların göreceli olarak frekansını-böylelikle okuyucu zengin detayları ve bu detayların içinde bulunduğu geniş örüntüleri alabilir (Moss vd. 2009).

Floden, pek çok araştırma raporunun deliller ve sonuçlar arasındaki uygulama ve mantık zincirini okuyucunun değerlendirmesine izin verecek ölçüde sunmadığını belirtmekte ve böyle bir delillendirme olmadan okuyucunun araştırmanın niteliğini değerlendiremeyeceğini savunmaktadır (Moss vd. 2009). Nitel araştırmacılar, araştırma raporlarında çoğunlukla varsayımları ve yöntemleri, özellikle de veri analizinin nasıl yapıldığı konusunda yeterli açıklamalar sunmayı ihmal etmekte ve bu da nitel araştırmalara getirilen önyargılı olma eleştirisinin devamına katkı sağlamaktadır (Mays & Pope, 1995). Araştırmacıların okuyucunun ya da hakemin nitel araştırmanın doğasını zaten bildiğini varsaydığı ve ne yaptığını, nasıl yaptığını, kimlerin dahil olduğunu, nerede yapıldığını ve ne kadar sürdüğünü anlatmadığı durumlarda nitel araştırmaya yönelik pek çok eleştiri gerekçelenmektedir (Borman vd. 1986). Dolayısıyla, nitel araştırmalar için geçerlik ve inandırıcılık düzeyi, hemen hemen bütünüyle veri toplama ve analiz süreçlerinin, geçerliği tehdit eden unsurların ve bu tehditleri ortadan kaldırmaya yönelik uygulanan tekniklerin açık ve sistemli bir şekilde araştırma raporunda yazılmasına bağlıdır (Hammersley, 1987; LeCompte & Goetz, 1982; Pyett, 2003; Rubin & Rubin, 1995; Whitemore vd. 2001).

Nitel araştırma raporunda kullanılan yöntemler, ayrıntılı veri toplama ve analiz sürecinin yanı sıra, araştırmanın yapıldığı bağlam zengin ayrıntılarla betimlenmeli, araştırmacının pozisyonu net olarak sunulmalı ve bulgular katılımcıların kendi ifadeleri şeklinde doğrudan alıntılar ile örneklendirilmeli ve desteklenmelidir (Lincoln ve Guba, 1985). Araştırmacının veri olarak nitelendirdiği şey aslında diğerlerinin kendi deneyimlerine yönelik oluşturdukları yapılarla dair araştırmacının oluşturduğu

yapılardır (Geertz, 1973). Bir araştırmacının kuramsal pozisyonu, ilgileri ve politik bakış açısı araştırma sorusunu, yöntemsel yaklaşımını ve verilerin analiz ve yorumlanmasını, eğer belirlemese dahi, etkileyecektir (Pyett, 2003). Dolayısıyla araştırmacı kuramsal ve varsa politik bakış açısını beyan etmelidir. Araştırmacı, araştırmanın her aşamasında kendi kişisel varsayımlarını ve önyargılarını eleştirel bir şekilde ortaya koyarken araştırmadaki kendi rolünü ve pozisyonunu ve katılımcılarla olan ilişkisini ayrıntılı olarak betimlemelidir.

Bir araştırmada nitel veriler sabit tema ve kategorilere ya da örüntülere sahip değildir. Bu tema, kategoriler ve örüntüleri oluşturan kişi araştırmacının kendisidir. El çabukluğu bir “temalar” listesi üretir ve bizlerin kuramsal içgörülerin adım adım nasıl üretildiğine yönelik açıklama sunulmadan kuramın bir şekilde verilerin içinden çıktığına yönelik güvenmemiz beklenir (Barbour, 2001). Araştırmacının bu anlam yaratma ve örüntüler oluşturma amacıyla izlediği yollar ile oluşturulan yapılar ve temalar, diğer araştırmacılara ve araştırmamanın katılımcılarına anlaşılır ve anlamlı gelmesi gerekir. Bu durum, diğer araştırmacıların bizimle aynı tema ve kategorilere ulaşacağı ya da tema ve kategorilerle ilgili bizimle hem fikir olacağı anlamına gelmez; sadece araştırmacının bu sonuçlara ulaşırken izlediği aşamaları adım adım görmeleri esastır. Geçerli bulgular elde etmek için kullanılan teknikler, araştırma raporunda sunulmalıdır ancak onların kabulü araştırmacının dürüstlüğü ve titizliği ile belirlenecektir (Pyett, 2003). Bir araştırmada dürüstlük; yansıtıcı düşünme, disiplin ve titizlik sergilenerek kazanılması gereken bir şeydir (Pyett, 2003). Yansıtıcı olmak, kişinin kendi epistemolojik varsayımlarını, araştırmayı neden o şekilde desenlediğini, bağlama ya da probleme ilişkin açık olmayan varsayımlarını ve önyargılarını ortaya çıkarma çabasıdır (Guba & Lincoln, 1982).

Bir nitel araştırma raporu, araştırma boyunca alınan kararların, oluşturulan tasarıların, uygulamaların ve analiz sürecinin yansıtılmasını gerektirir. Bu süreç öyle bir şekilde yansıtılmalıdır ki okuyucular bu süreci mantıksal düzeyde takip edebilmeli, süreci zihinlerinde canlandırabilmeli ve gerektiğinde kendi araştırmalarında benzer bir süreci takip edebilmelidir. Önemli olan şey, sistemli bir sürecin izlenmesi ve araştırma raporunun yazılmasında şeffaflığın sağlanmasıdır (Barbour, 2001). Eğer araştırmacının verileri yorumlama süreci yeterince şeffaksa, bu durum araştırmacının verileri kendi inanç, önyargı ve beklentilerine uydurmadığını gösterir. Şeffaflığı sağlamak için nitel araştırmacının hem veri toplama sürecini hem de veri analizi sürecini ayrıntılı olarak sunarak vardığı sonuçlara nasıl vardığını ortaya koyması gerekir.

Araştırma sürecindeki her şeyin açıkça ve takip edilebilir şekilde araştırma raporuna dahil edilmesi, araştırmamanın inandırıcılığını ve dolayısıyla niteliğini arttırmaktadır. Yıldırım ve Şimşek (2005), verilerin zengin bir şekilde betimlenmesinin araştırmamanın aktarılabilmesi, bir başka ifadeyle genellenebilmesi ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Nitel araştırmalarda aktarılabilirlik; yöntemlerin, kategorilerin ve fenomenin özelliklerinin ve grupların güvenli bir şekilde gruplar ve disiplinler arasında karşılaştırma yapılabilecek kadar açık bir şekilde tanımlanmasını gerektirir (Borman vd. 1986). Aktarılabilirliği desteklemek için kültürün ve bağlamın, katılımcıların özelliklerinin ve nasıl seçildiklerinin, veri toplama ve analiz sürecinin net ve ayrıntılı betimlemesini yapmak önemlidir (Graneheim & Lundman, 2004). Aynı ya da benzer çalışma alanına sahip bir araştırmacı sadece nasıl yapıldığına yönelik diğer araştırmacının araştırma raporunda sunduğu bilgileri kullanarak, bu araştırmayı bire bir aynı yapmasa dahi tekrar edebilir mi? Eğer yanıt “hayır” ise o halde araştırma bir okuyucunun/hakemin gönül rahatlığıyla “olmuş, işe yaramış, çalışmış” diyebileceği şekilde yapılmamış ya da raporlaştırılmamıştır. Sonuç olarak, olmazsa olmaz şart tekrarlanabilirliktir (Borman vd. 1986).

Olumsuz durum analizi, nitel araştırmalarda bulguların niteliğini arttırmak amacıyla, bulgulara ters görünen ya da bulgularla çelişen unsurları ortaya koymak ve tartışmak amacıyla verilerin yeniden analiz edilmesi şeklinde uygulanan bir stratejidir (Mays ve Pope, 2000). Alternatif açıklamalar aramak ve özeleştirel tutum bir araştırmada nitelik açısından kaçınılmazdır (Whittemore vd. 2001). Araştırmacılar aynı zamanda topladıkları bilgileri olası olumsuz durumlara karşı da test etmelidirler (Borman vd. 1986). Ortalamaya aykırı düşen durumların analizi, inceleme altındaki bütün unsurların ya da araştırma için önemli olan temel durumların büyük ölçüde açıklanmasını sağlayarak veri analizinin netleşmesine yardımcı olur (Mays ve Pope, 2000). Mays ve Pope (2000) kapsayıcılığın nitel araştırmalar için iç geçerlikten daha gerçekçi bir amaç olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu yaklaşıma göre, belirgin zıtlıklar (ya da istisnalar) araştırmacının açıklamalarına bir tehdit oluşturmazlar; onlar sadece kuramları daha fazla arındırabilmek için daha fazla içerik sunarlar (Barbour, 2001). Olumsuz durumlar, bir yapının ya da geçici bir hipotezin doğru olmadığını gösterir (Borman vd. 1986). Olumsuz durumların varlığı

verilere daha iyi uyan yeni kavramların oluşturulmasını gerektirir. Sistematik bakış açıları ya da yapılar oluşturabilmek için incelenen fenomen dikkatli bir şekilde detaylarıyla birlikte ortaya konduktan sonra bu tür analizler başlatılmalıdır (Borman vd. 1986).

Kontrollü öznellik, nitel araştırmalarda nitelik ve geçerlik ölçütlerine ulaşmada başvurulan temel stratejilerden birisidir (Erickson, 1973). Nitel araştırmacıların, katılımcılarla aralarındaki mesafeyi uygun uzaklıkta tutabilmeleri ve değer içeren yargılamalarla araştırmayı kirletmemeleri için önerilen strateji, araştırmacının sahip olduğu değerlerine ve bakış açısına yönelik kontrollü öznellik geliştirmesidir (Borman vd. 1986). Nitel araştırmalarda titizliği sağlamanın en temel koşulu araştırma deseninin, veri toplama ve analizi sürecinin sistemli bir şekilde ve öz değerlendirme yapılarak oluşturulmasıdır (Mays & Pope, 1995). Bu strateji, nitel araştırmacılar için araştırma sürecinde her bir kararda, sorulan her bir soruda ve kurulan her ilişki ve etkileşimde bilinçli ve titiz bir önyargı sorgulaması yapmayı gerektirir.

Nitel araştırmaların nitelik ve geçerliğe en çok tehdit oluşturan özelliklerinden birisi, araştırmacının veri toplama ve analizindeki rolü ve nitel araştırmaların doğasında var olan öznelliktir. Nesnellik, nitel araştırma bakış açısına göre ulaşılamaz bir idealdir (Phillips, 1987). Öznellik, yorum yapma ve bağlam her nitel araştırma projesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Dolayısıyla nitel araştırmacılar, değerlerden bağımsız ve nötr bir bilginin imkânsızlığını savunurlar. Bir araştırmacı ne kadar nesnellik için çaba harcarsa harcarsın, başardığı tek şey kendi özneliğini yadsımaktır. Araştırma süreci boyunca araştırmacı kendisi olmaya devam ettiğinden, en deneyimli araştırmacılar için dahi öznel deneyimden kaçmak imkânsızdır (Myers, 2000). Kurulan hipotezler ve yapılan gözlemler birbirinden bağımsız olamaz, çünkü yapılan gözlemler her zaman için kuram temellidir ve bir kuram çerçevesinde anlamlı hale gelir. Nitel araştırmanın öznelliği kabul etmesi, her şey mübah şeklinde yorumlanmamalıdır (Auerbach & Silverstein, 2003). Öznelliğin uygun olmayan kullanımı, verilerin yorumlanmasının katılımcıların deneyimleri bir kenara bırakılarak araştırmacının önyargıları ve kişisel yargıları temel alınarak yapılmasıdır (Auerbach ve Silverstein, 2003).

Merriam (1995), araştırmacının kendi deneyimlerini, inançlarını, önyargılarını araştırma içerisinde net olarak ortaya koymasının verilerin nasıl yorumlandığını okuyucunun anlamasına yardımcı olduğunu, dolayısıyla geçerliliği artırıcı özellik taşıdığını savunmaktadır. Araştırmacının araştırma sürecinde kendi rolü üzerinde sürekli olarak düşünmesi, kendi inanç ve tutumunu verilere ve sonuçlara empoze etmesini engelleyerek geçerliliği artırır. Nitel araştırmalarda kişisel disiplin, nitel araştırmacılara aşırı öznellikten kaçınmada yardımcı olur. Nitel araştırmacılar, araştırma sürecinde katılımcılarla etkileşiminin öznel özelliklerini araştırma deseninin içine yerleştirerek kucaklar ve açık hale getirirler. Bu öznel deneyimler, daha derin anlayışlar ve otantik temsiller için bir arayış oluştururlar (Borman vd. 1986). Dikkatli nitel araştırmacılar içerden birisi ve dışarıdan birisi rollerini takınarak kendilerini aynı zamanda hem katılımcı hem de dış eleştirmen durumuna getirirler. Fakat bu yansıtıcı analiz yapma süreci çok zordur çünkü bu süreçte araştırmacı, katılımcılara odaklanmasının önüne geçecek düzeyde kendisini analiz etmeye odaklanabilir ya da gelebilecek eleştirilerden çekinerek öz yansıtımdan tamamen kaçınabilir (Finlay, 2002).

Gerçek hikâyeye ulaşma çabası nitel araştırmacıları nesnellığı tamamen terk ederek yerliler gibi davranma konusunda ayartmaktadır (Borman vd. 1986). Bu araştırmacılar ayrılaşma için belirli aralıklarla zaman ayırabilirler, alanda veri toplama devam ederken katılımcıların yaşamının dışına çıkabilirler ya da hala veri toplarken başka bakış açıları kazanmak için alandan uzaklaşabilirler. Borman ve arkadaşlarına (1986) göre, bu verilen aralar araştırma deseninin gerekli parçalarıdır; bu aralar bakış açısının devamını sağlamayı destekleyerek araştırmacının yerliler gibi davranmasını ve düşünmesini engeller ve araştırılan durumu sanki yeni ve farklı bir şey gibi görmelerine yardımcı olur.

Sonuç

Nitel araştırmacıların tüm çabalarına rağmen, nitel araştırmaların nitelik sorununa yönelik tartışma günümüzde devam etmektedir. Bu tartışma, bir yandan nitel araştırmanın bilimsel camiadaki statüsüne zarar veriyor gibi görünse de aslında diğer taraftan nitel araştırmacıların kendilerini geliştirmelerine de olanak sağlamaktadır. Araştırmanın niteliğine yönelik kavramsal ve yöntemsel tartışmalar, yüzeysel ve kestirme çözümlere takılmadıkları sürece, bilimsel bir projenin gerçekleştirilme sürecine yönelik farkındalığı arttırarak bariz hatalardan araştırmacıları koruyacak ve araştırmanın niteliğine katkıda bulunmaktadır (Seale, 1999). Ayrıca, yöntemsel fikirler hakkında okumak ve tartışmak araştırmacılar için

bir çeşit entelektüel kas geliştirme egzersizidir (Seale, 1999). Bu süreçte niteliği garantilemenin bir yolu olarak sunulan yönergeler ve kontrol listeleri, ilk başta nitel projelerin kabul edilmesinde ve yayın yapmada karşılaşılan zorunluluklarda işe yarıyor gibi görünse de, bir süre sonra aşırı ciddiye alınarak araç özelliğini kaybederek amaç konumuna gelmektedir. Barbour (2001), nitel araştırmaları bir teknik işlemler listesine indirgemenin, bu liste ne kadar kapsamlı olursa olsun, “ayakların baş olması” ile sonuçlanacağı konusunda bizleri uyarmaktadır.

Nitel araştırmaya yönelik eleştiriler ve bu eleştirilerin giderilmesine yönelik çözümler incelendiğinde altında örtük bir pozitivizm karşımıza çıkmaktadır. Nitel ve nicel araştırma yaklaşımları arasındaki öznel- nesnel tartışması, geçerlik, güvenilirlik, titizlik ve nitelik gibi konularda çoğunlukla nesnelin galibiyeti ile sonuçlanmaktadır. Yapılandırmacı/yorumlamacı paradigma içselleştirilmeden, pozitivist bakış açısını yansıtan niteliği arttırmaya yönelik geçerlik stratejilerinin kullanıldığı durumlarda ortaya çıkan sonuç tatmin edicilikten uzak olmaktadır.

Nitel araştırmada niteliğin değerlendirilmesi için nicel araştırmada olduğu gibi kesin ve net ölçütler olmaması, pek çok araştırmacıyı nitel araştırmaya özgü ölçütler ve kavramlar belirlemeye yönlendirmiştir. Nitel araştırmaların felsefi ve uygulama açısından nicel araştırmalardan ne kadar farklı olduğu düşünüldüğünde bu anlaşılır bir şeydir. Bununla birlikte bu süreçte ortaya atılan kavramların bolluğu, nitel araştırmacılar arasında bir dil birliğini oluşturmayı güçleştirmektedir. Her ne kadar geçerlik, güvenilirlik ve genelleme kavramları nicel terminolojinin bir parçası olsalar da, bunlara alternatif kavramlar oluşturmak yerine bu kavramları nitel anlamda yeniden tanımlamak belki de oluşan kavram karmaşasının önüne geçmede bir yol olabilir. Örneğin, Whitemore vd. (2001) geçerlik teriminin doğru bir terim olduğunu ve yorumlamacı yaklaşımın temel prensiplerini yansıtan ölçüler için gelişmeye olanak sunduğunu ileri sürmektedir.

Nitel araştırmalarda nitelik sorunu yanıltıcı bir söylemdir çünkü her ne kadar bütün nitel desenler yorumlamacı/yapılandırmacı paradigmanın temel felsefesi bağlamında ortak bir zeminde işe koşuluyor olsa da konu geçerlik ve güvenilirlik olduğunda alınacak önlemler ve niteliğe yönelik amaçlanan hedefler konusunda nitel desenler farklılıklar göstermektedir. Farklı desenler farklı sınırlılıklara sahiptir ve her yaklaşım kendine özgü güçlü yanlar ve zayıflık içerir (Borman vd. 1986). Desenin doğasında bulunan bu zayıflıklar farklı yöntemler kullanılarak çözülebilir. Teknikler, farklı amaçlara ulaşabilmek için çeşitli şekillerde uygulanabilir, uyarlanabilir ve birlikte kullanılabilir. Aynı geçerlik, güvenilirlik ve nitelik ölçütlerinin ve bu ölçütleri gerçekleştirme stratejilerinin tüm nitel araştırma desenleri için aynı şekilde uygun olduğunu savunmak nitel araştırmaların doğasına aykırıdır. Nitel araştırma metodolojisi çok sayıda stratejik seçim gerektirir, bu seçimlerin çoğu pratiktir; fakat araştırmanın gerekçeleri belirlenmiş kurallara dayandırılmaz (Whitemore vd. 2001). Gittikçe artan sayıdaki tekniklerden uygun olanı seçmek araştırmanın amaçlarını ve araştırmacının geçmiş yaşantı ve deneyimlerinin dikkate alınmasını gerektirir.

Nitel araştırmada niteliği tanımlamak ve garantilemek adına kullanılan terimler ne olursa olsun araştırmacı araştırmasının nitelikli olmasına imkân sağlayacak stratejileri en iyi şekilde kullanmak zorundadır (Cresswell, 2003). Nitelik bir durum ya da sonuç değil, bir süreç olarak algılanarak araştırmanın her aşamasında geliştirilmeye çalışılmalıdır. Tek kural, veriyi adil bir şekilde temsil etmek ve araştırmanın amacına uygun şekilde verilerin ortaya koyduklarını sunabilmek için araştırmacının tüm entelektüel kapasiteni kullanarak elinden gelenin en iyisini yapması gerektiğidir. Nitel araştırma her aşamasında araştırmacının becerilerine, eğitimine, içgörülerine ve analitik düşünme ve stiline bağlıdır. Nitel araştırmaların en önemli özelliklerinden birisi araştırmacının en üst düzeyde veri toplama aracı olarak görülmesidir (Wolcott, 1975). Nitel araştırma her bir evrede özellikle de geçerlilikle ilişkili olarak araştırmacının becerilerine, eğitimine, içgörülerine ve kapasitesine dayanır (Pyett, 2003). Patton'un (2002) bize hatırlattığı gibi, insan unsuru nitel araştırmanın ve analizinin en büyük gücü ve en temel zayıflığıdır.

Kaynakça

- Altheide, D. L., & Johnson, J. M. (1994). Criteria for assessing interpretive validity in qualitative research. N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* içinde (s. 485-499). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ambert, A. M., Adler, P. A., Adler, P., & Detzner, D. F. (1995). Understanding and evaluating qualitative research. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 879-893.

- Amstrong, D., Gosling, A., Weinman, J., & Marteau, T. (1997). The place of inter-rated reliability in qualitative research: An empirical study. *Sociology*, 31(3), 597-606.
- Atkinson, P. (1997). Narrative turn or blind alley? *Qualitative Health Research*, 7, 325-344.
- Auerbach, C. F. ve Silverstein, L. B. (2003). *Qualitative data: An introduction to coding and analysis*. New York: NYU Press.
- Bailey, P. H. (1996). Assuring quality in narrative analysis. *Western Journal of Nursing Research*, 18, 186-194.
- Barbour, R. S.(2001). Checklists for improving rigour in qualitative research: a case of the tail wagging the dog? *British Medical Journal* 322(1), 115-117.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *DEUHFED*, 9(1), 23-28.
- Blaikie, N. W. H. (1991). A critique of the use of triangulation in social research. *Quality & Quantity*, 25, 115-136.
- Brock-Utne, B. (1996). Reliability and validity in qualitative research within education in Africa, *International Review of Education* 42,(6), 605-621.
- Borman, K. M., LeCompte, M. D. & Goetz, J. P., (1986), Ethnographic and qualitative research design and why it doesn't work, *American Behavioral Scientist*, 30, 42-57.
- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative Analysis*. London: SAGE.
- Creswell, J.W. (1999). Mix-method research: Introduction and application. G. J. Cizek (Ed.) *Handbook of educational policy* içinde, (s. 455-472). California: Academic Press.
- Creswell, J.W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. California: Sage Publications Inc.
- Davies, D. & Dodd, J. (2002). Qualitative research and the question of rigor. *Qualitative Health Research*, 12(2), 279-289.
- Denzin, N. K. (1978). *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. Chicago: Aldine.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (1994). *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Eisenhart, M. A., & Howe, K. R. (1992). Validity in educational research. M. D. LeCompte, W. L. Millroy, & J. Preissle (Eds.), *The handbook of qualitative research in education* içinde, (s. 643-680). San Diego, CA: Academic Press.
- Emden, C. & Sandelowski, M. (1998). The good, the bad and the relative, part one: Conceptions of goodness in qualitative research. *International Journal of Nursing Practice*, 4, 206-212.
- Erickson, F. (1973). What makes school ethnography "ethnographic?" *Antropology & Education Quarterly*, 4(2), 10-19.
- Erkuş, A. (2017). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci* (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Finlay, L. (2002). "Outing" the researcher: The provenance, process, and practice of reflexivity. *Qualitative Health Research*, 12, 531-545.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books.
- Graneheim, U. H. & Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve. *Nurse Education Today*, 24, 105-112.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. *Educational Communication and Technology*, 30(4), 233-252.
- Guba, E. G., ve Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 105-117). London: Sage.
- Hammersley, M. (1987). Some notes on the terms 'validity' and 'reliability'. *British Educational Research Journal*, 13(1), pp. 73-81.
- Johnson, M. (1999). Observations on positivism and pseudoscience in qualitative nursing research. *Journal of Advanced Nursing*, 30, 67-73.
- Kahn, D. L. (1993). Ways of discussing validity in qualitative nursing research. *Western Journal of Nursing Research*, 15, 122-126.
- Lather, P. (1993). Fertile obsession: Validity after poststructuralism. *Sociological Quarterly*, 34(4),

- 673-693.
- LeCompte, M. D., & Goetz, J. P. (1982). Problems of reliability and validity in ethnographic research. *Review of Educational Research Spring*, 52(1), 31-60.
- Lincoln, Y. S. (1995). Emerging criteria for quality in qualitative and interpretive research, *Qualitative Inquiry*, 1(3), 275-289.
- Lincoln, Y. S., & Denzin, N. K. (1994). The fifth moment. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 575-586). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Long, T., & Johnson, M. (2000). Rigour, reliability and validity research. *Clinical Effectiveness in Nursing*, 4(1), 30-37.
- Maggs-Rapport, F. (2000). Combining methodological approaches in research: ethnography and interpretive phenomenology. *Journal of Advanced Nursing*, 31(1), 219-225.
- Marshall, C. (1990). Goodness criteria: Are they objective or judgement calls? E. G. Guba (Ed.), *The paradigm dialog içinde*, (s. 188-197). Newbury Park, CA: Sage.
- Maxwell, J. A. (1992). Understanding and validity in qualitative research. *Harvard Educational Review*, 62, 279-299.
- Mays, N., & Pope, C. (1995). Rigour and qualitative research. *BMJ*, 311, 109-112.
- Mays, N., & Pope, C. (2000). Qualitative research in health care: Assessing quality in qualitative research. *British Medical Journal* 320 (1) 50-52
- Merriam, S. B. (1995). What can you tell from an N of 1?: Issues of validity and reliability in qualitative research. *PAACE Journal of Lifelong Learning*, 4, 51-60
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis* (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Morse, J. M. (1999). Qualitative generalizability, *Qualitative Health Research*, 9(1), 5-6.
- Moss, P. A., Phillips, D. C., Erickson, F. D., Floden, R. E., Lather, P. A. & Schneider, B. L. (2009). Learning from our differences: A dialogue across perspectives on quality in education research. *Educational Researcher*, 38(7), 501-517.
- Myers, M. (2000). Qualitative research and the generalizability question: standing firm with proteus. *The Qualitative Report* 4(3), Retrieved from <http://nsuworks.nova.edu/tqr/vol4/iss3/9>
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Phillips, D. C. (1987). Validity in qualitative research: Why the worry about warrant will not wane? *Education and Urban Society*, 20(1), 9-24.
- Phillips, D. C. (2006). A guide for the perplexed: Scientific educational research, methodolatry, and the gold versus the platinum standards. *Educational Research Review*, 1, 15-26.
- Popay, J., Rogers, A. & Williams, G. (1998). Rationale and standards for the systematic review of qualitative literature in health services research. *Qualitative Health Research*, 8, 341-351.
- Pyett, P. M. (2003). Validation of qualitative research in the "Real World." *Qualitative Health Research*, 13 (8), 1170-1179.
- Rubin, H. ve Rubin, I. (1995). *Qualitative interviewing: The art of hearing data*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sandelowski, M. (1986). The problem of rigor in qualitative research. *Advances in Nursing Science*, 8, 27-37.
- Sandelowski, M. (1998). The call to experts in qualitative research. *Research in Nursing & Health*, 21, 467-471.
- Seale, C. (1999). Quality in qualitative research. *Qualitative Inquiry*, 5(4), 465-478.
- Sharts-Hopko, N. C. (2002). Assessing rigor in qualitative research. *Journal Of The Association Of Nurses In Aids Care*, 13(4), 84-86.
- Silverman, D. (2015). *Interpreting qualitative data* (5th Ed.). London: Sage.
- Thompson, A. (2007). Research after poststructuralism. *TASA & SAANZ Joint Conference*, 4-7 December, 2007, Auckland, New Zealand. Retrieved August 16, 2012 from: <http://www.tasa.org.au/conferences/conferencepapers07/papers/350.pdf>
- Walker, D. & Myrick, F. (2006). Grounded theory: An exploration of process and procedure, *Qualitative Health Research*, 16(4), 547-559.

- Whittemore, R., Chase, S. K., & Mandle, C. L. (2001). Validity in qualitative research. *Qualitative Health Research, 11*, 522-537.
- Wolcott, H. (1975). Criteria for an ethnographic approach to research in schools. *Human Organization, 34*(2), 111-127.
- Yin, R. K. (2010). *Qualitative research from start to finish*. New York, NY: The Guilford Press.
- Yıldırım, K. (2010). Nitel araştırmalarda niteliği artırma. *İlköğretim Online, 9*(1), 79-92.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.